

info@vlahoi.net
Κ. Απ. Νάιν

**ΣΠΑΡΑΓΜΑΤΑ
ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΣΛΑΒΙΚΗΣ
ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ**

Χαριστήριος Τόμος στον Ομότιμο Καθηγητή
Ιωάννη Χρ. Ταρνανίδη

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ

Αδελφοί Κυριακίδη

Βασίλης Κατσαρός

ΕΙΔΗΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΒΛΑΧΟΥΣ ΑΠΟ ΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ
ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΝΑΥΠΑΚΤΟΥ ΙΩΑΝΝΟΥ ΑΠΟ-
ΚΑΥΚΟΥ. ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΣΥΜΒΙΩΣΗΣ ΡΩΜΑΪΖΟ-
ΝΤΩΝ ΜΕ ΕΛΛΗΝΙΖΟΝΤΕΣ ΣΤΗ ΜΙΚΡΑ ΒΛΑΧΙΑ

Στις 8 Ιουνίου του 1228 ένας «προνοiάριος»¹ κάποιου χω-
ριού, που βρισκόταν στα όρια της μεγάλης τότε μητρόπολης
Ναυπάκτου, προσήλθε στον μητροπολίτη Ιωάννη Απόκαυκο²,
για να του εξομολογηθεί τα συμβάντα που τον οδήγησαν στο

¹ Για τον όρο βλ. *Oxford Dictionary of Byzantium s.v.* Βλ. και Αγγελικής Λαϊου-
Θωμαδάκη, *Η αγροτική κοινωνία στην ύστερη βυζαντινή εποχή*, μτφρ.
Αγλαΐα Κάσδαγλη, Αθήνα 1987, σ. 24, 83, 86-88.

² Για το πρόσωπο και τη σχετική βιβλιογραφία βλ. Matthias Wellnhöfer,
*Johannes Apokaukos, Metropolit von Naupaktos in Aetolien (c. 1155-1233). Sein Leben
und Seine Stellung im Despotate von Epirus unter Michael Doukas und Theodoros
Komnenos*, Freising 1913. Παρθένιος Κ. Πολιάκης, *Ιωάννης Απόκαυκος, μητρό-
πολίτης Ναυπάκτου*, *Νέα Σιών* 18 (1923), 129-212, 449-474, 513-527
[=ἀνατύπωσης ἐκ τῆς *Νέας Σιών*, ἐν *Ἱεροσολύμοις* 1923]. Κοσμάς Λαμπρό-
πουλος, *Ιωάννης Απόκαυκος. Συμβολή στην έρευνα του βίου και του
συγγραφικού έργου του* [Ἱστορικὲς μονογραφίαις 6], Αθήνα 1988. Βλ. επίσης
N. B. Τωμαδάκη, *Οί λόγιοι του Δεσποτάτου της Ηπείρου και του Βασιλείου
της Νικαίας* [ἀνατ. ἐκδ. Π. Πουρναρά], Θεσσαλονίκη 1993, σ. 21-58. Β. Κα-
τσαρός, *Ιωάννης Απόκαυκος, ὁ «σύγχρονος» βυζαντινὸς λογοτέχνης*, *Ναυπα-
κτικὰ*, τόμ. Ι² (1998-1999), Αθήνα 1991, σ. 515-528. Τοῦ ἴδιου, *Ὁ Ιωάννης
Απόκαυκος καὶ ἡ σχέση του μετὰ τὴν ἐπισκοπὴ Ἰωαννίνων κατὰ τὰ τελευταῖα
χρόνια τῆς ζωῆς του*, *Πρακτικὰ ἐπιστημονικοῦ Συμποσίου «Μεσαιωνικὴ*

φόνο ενός ανθρώπου και να ζητήσει έλεος για τὸ μεγαλύτερο ἁμάρτημα ἐν τῷ κόσμῳ.

1. Ἦταν παρῆα, μᾶς λείει τὸ κείμενο³, μὲ τὸν «μεγαλυπέρροχο πρωτοβεστιαρίτην τοῦ πανευτυχεστάτου δεσπότη κυρί Μανουήλ τοῦ Δούκα»⁴, δηλ. τὸν Γεώργιο Χωνιάτη⁵ - ἀνεψιὸ τοῦ γνωστοῦ μητροπολίτη Ἀθηνῶν Μιχαήλ Χωνιάτη⁶ -, ὁ ὁποῖος ἐξέφρασε τὴν ἐπιθυμία νὰ ἐπισκεφτεῖ τὸ χωριὸ καὶ νὰ διανυ-

³ Βλ. Α. Παπαδοπούλου-Κεραμέως, *Ἰωάννης Ἀπόκαυκος καὶ Νικήτας Χωνιάτης, Τεσσαρακονταετηρίς τῆς Καθηγείας Κ. Σ. Κόντου*. Φιλολογικαὶ διατριβαὶ ὑπὸ τῶν μαθητῶν καὶ θαυμαστῶν αὐτοῦ προσφερόμεναι, ἐν Ἀθήναις 1909, σ. 373-382. Στὸ κείμενο ἀναφέρθησαν οἱ Β. Κατσαρός, *Ἀπὸ τὴν Καθημερινὴ ζωή*, σ. 635 καὶ σημ. 19 Τριαντ. Μανιάτη-Κοικκίνη, *Μαρτυρία Ἰωάννου Ναυπιάκου τοῦ Ἀποκαύκου γιὰ τὴν κοινωνία τοῦ ΙΓ' αἰῶνα. Δύο ὑποθέσεις φόνου, Α' Ἀρχαιολογικὸ καὶ Ἱστορικὸ Συνέδριον Αἰτωλοακαρνανίας*, Ἀργεῖο, 21-22-23 Ὀκτωβρίου 1988, ἔκδοσις 1991, σ. 299-301 καὶ 303-305. Βασίλειος Ἀπ. Δήμου, *Ἐθνολογικὰ στοιχεῖα στὰ ἔργα τοῦ Δημητρίου Χωματιανοῦ, Πρακτικὰ Διεθνoῦς Συμποσίου γιὰ τὸ Δεσποτάτο τῆς Ἠπείρου* (Ἄρτα, 27-31 Μαΐου 1990), Ἀθήνα 1992, σ. 290. Γ. Πουλῆς, *Ὁ ἀκούσιος φόνος κατὰ τὸ ἐικελησιαστικὸ δίκαιο*, Θεσσαλονίκη 1993, σ. 162-166. Ἀστ.Ι. Κουκούδης, *Μελέτες γιὰ τοὺς Βλάχους*, τόμ. Β', *Οἱ Μητροπόλεις καὶ ἡ Διασπορὰ τῶν Βλάχων*, Θεσσαλονίκη 2000, σ. 86.

⁴ Βλ. Fr. Bredenkamp, *The Byzantine Empire of Thessaloniki (1224-1242)*, Thessaloniki 1996, σ. 199-243.

⁵ Βλ. J. L. van Dieten, *Niketas Choniates Erläuterungen zu den Reden und Briefen nebst einer Biographie* [Supplementa Byzantina, 2], Berlin - New York 1971, σ. 11-12. Πρβλ. Α. Σταυρίδου-Ζαφράκα, *Ἡ αυτοκρατορία τῆς Θεσσαλονίκης ἐπὶ Μανουήλ Δούκα (1230-1237)*. Ἡ ἐξωτερικὴ πολιτικὴ, *Πρακτικὰ ΙΓ' Πανελληνίου Ἱστορικοῦ Συνεδρίου* (29-31 Μαΐου 1992), Θεσσαλονίκη 1993, σ. 172. Ἡ Δίκ. Γαλῶνη (Γεώργιος Βαρδάνης, *Συμβολὴ στὴ μελέτη τοῦ βίου τοῦ ἔργου καὶ τῆς ἐποχῆς του* [Βυζαντινὰ κείμενα καὶ Μελέται, 46], Θεσσαλονίκη 2008, σ. 230-233) ἀμφιβάλλει γιὰ τὴν ταύτιση τοῦ προσώπου μὲ τὸν Γεώργιο «πρωτοβεστιαρίτη» τοῦ Μανουήλ Δούκα (δ.π., σ. 230, σημ. 1212), ἀλλὰ ἡ ταύτιση τοῦ προσώπου εἶναι πιθανότατη.

⁶ Γιὰ τὸν Μιχαήλ Χωνιάτη βλ. Φ. Χ. Κολοβοῦ, *Μιχαήλ Χωνιάτης. Συμβολὴ στὴ μελέτη τοῦ βίου καὶ τοῦ ἔργου του. Τὸ Corpus τῶν ἐπιστολῶν του*, Ἀθήνα

κτερεύσει· προέτρεψε μάλιστα τὸν «προνοιάριο» συνοδό του νὰ στείλει κάποιον πιδό μπροστά, γιὰ νὰ φροντίσει τὰ τῆς φιλοξενίας. Ὁ προνοιάριος μῆνυσε στὸν «κρείττονα», δηλ. στὸν προεστό τοῦ χωριοῦ, νὰ ἐτοιμάσει ἕνα καλὸ φαγητὸ γιὰ τὸν ὑψηλὸ βαθμὸ ἀξιωματοῦχο-φιλοξενούμενο, ἀλλὰ κάτι τὸν ἔκαιγε μέσα του ὅτι δὲν τὸ φρόντισε, γνωρίζοντας ὅτι οἱ κάτοικοι τοῦ χωριοῦ ἦταν πολὺ ἀφιλόξενοι.

Τὸ ἀπόβραδο φτάνουν στὴ μέση τοῦ χωριοῦ ὁ προνοιάριο μὲ τὸν πρωτοβεστιαρίτη καὶ οἱ χωρικοὶ - ποὺ ἦταν πάροικοι τοῦ προνοιαρίου - τοὺς ὑποδέχονται μὲ βάρθυμία· ὁ προνοιάριος εὐθύς ὡς διαπίστωσε ὅτι ἡ παραγγελία του ἔπεσε στὸ κενὸ ἄρχισε νὰ διαμαρτύρεται ἐντονα πρὸς τὸν προεστό γιὰ τὴν ἀδιαφορία του: τοῦ εἶχε διαμηνύσει νὰ ἐτοιμάσει ἕνα ψητ ἀρνάκι γιὰ τὴν ἀφεντιά τους καὶ τώρα διαπίστωνε ὅτι ἐκεῖνος δὲν φρόντισε οὔτε γιὰ μιὰ μερίδα, οὔτε γιὰ ἕνα ποτήρι νεροῦ. Στὴ ζωνηρὴ κουβέντα ποὺ ἀναφε μετὰξὺ τους πετάχτηκε μέσ ἀπὸ τὸ πλῆθος τῶν παρόικων ἕνας θερμόαιμος χωρικός πο: ἀπευθύνοντας τὸν λόγο στὸν προνοιάριο ὑβριστικά, τὸν ἀνιγκασε νὰ ξεστομίσει, ὅπως μᾶς λείει αὐτολεξεῖ τὸ κείμενο: «Σε πολλὰ τσαμπουνίζεις καὶ πρόσεχε καλά!»⁷.

Τότε διπλασιάστηκε ἡ ὀργὴ τοῦ ἀφέντη, γιὰτὶ ἀπροκίλυπτα ὁ θρασὺς ὄχι μόνον πετάχτηκε ἀπροσκάλεστος στὴ μέσ ἀλλὰ σήκωσε ἀνάστημα ἀπέναντι στὸν «προνοιάριο», αὐτὶ ἕνας τυχαῖος πάροικός του, κι ἔβγαλε γλώσσα ἀπὸ τὴν πηλὴ. Τὸ ἀρπάζει λοιπὸν ἀπὸ τὰ μαλλιά, τὸν φέρνει γύρες καὶ τὸν σιριάζει στὸ χῶμα μὲ πρόθεση νὰ τοῦ δώσει ἕνα καλὸ μάθημα νὰ μὴν αὐθαδιάζει ἄλλη φορὰ. Ὅμως τὸ χτύπημά του ἦταν πέσ καὶ πάνω ἀπ' τὴν προθέσει του: «Ἔκειτο, λοιπὸν, ὁ ἄνθρωπος

⁷ Βλ. Α. Παπαδοπούλου-Κεραμέως, δ.π., σ. 380, στίχ. 5-7. Γιὰ τὸ μον. ρῆλ «τσαμπουνίζω» νεοελλ. «τσαμπουνῶ», βλ. Ν. Π. Ἀνδριώτη, *Ἑτυμολογικὸ λεξί-*

Λέει το κείμενο, «ἐπὶ τῆς γῆς μὴ λαλῶν, μὴ κινούμενος»⁸. Ὁ προνοιάριος νόμισε στήν ἀρχή ὅτι προσποιεῖται τὸν ἄψυχο, ἀλλὰ ὁ ἄνθρωπος, μελανιασμένος στὸ πρόσωπο σὰν νὰ τὸν ἔβαψαν (φαίνεται ἀπὸ καρδιακὸ ἐπεισόδιο), εἶχε ξεψυχήσει. Τώρα ὁ ἀκούσιος φονιάς καταφεύγει στὸν μητροπολίτη νὰ ζητήσει συγχώρεση καὶ νὰ δεχτεῖ τὰ ἐπιβαλλόμενα ἐπιτίμια⁹, μετανοημένος γιὰ τὴν πράξη του.

Μετέφερα ἐδῶ μὲ δικὰ μου λόγια μιὰ ἱστορία ἀπὸ ἐκεῖνες τὶς μικρές, λογοτεχνικὲς καὶ τόσο ἐνδιαφέρουσες ἱστορίες-οὐλές τοῦ μητροπολίτη Ναυπάκτου Ἰωάννη Ἀποκαύκου ἐνὸς μεγάλου βυζαντινοῦ λογίου, τὸ ἔργο τοῦ ὁποῖου μελετῶ ἐδῶ καὶ χρόνια¹⁰, ἐπειδὴ ἡ ἱστορία αὐτὴ εἶναι ἡ πιὸ διάσημη τὰ τελευταῖα χρόνια ἀνάμεσα στὶς πηγές-μαρτυρίες γιὰ τοὺς Βλάχους¹¹. Γιατὶ τὸ χωριὸ στὸ ὁποῖο διαδραματίστηκε ἡ σκηνὴ τοῦ φονικοῦ δὲν ἦταν παρὰ ἓνα χωριὸ «κατὰ Βλαχίαν»¹² καὶ οἱ κάτοικοί του ἦταν «χωρῖται καὶ μᾶλλον γένος βλαχικόν»¹³. κατὰ τὸ μεγαλύτερο μέρος Βλάχοι. Καὶ αὐτὸ τὸ γένος χαρακτηρίζεται ἀφιλόξενο «καὶ πρὸς ἓνα πόδα προβάτου καὶ σκλη-

⁸ Α. Παπαδοπούλου-Κεραμέως, ὁ.π., σ. 380, στίχ. 14-15.

⁹ Βλ. γιὰ τὸ θέμα τῶν ἀκουσίων φονέων Γεωργίου Πουλή, Ὁ ἀκούσιος φόνος κατὰ τὸ ἐκκλησιαστικὸ δίκαιο, Θεσσαλονίκη 1993, σ. 161-169.

¹⁰ Βλ. Β. Κατσαροῦ, Ἰωάννης Ἀποκαύκος, σ. 518 καὶ σημ. 12. Ἡ ἔκδοση τῶν «Ἀπάντων» ποὺ εἶδε τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος ἀπὸ τὸν μοναχὸ Τερώνυμο, προῖόν ἀντιγραφῆς παλαιότερων ἐκδόσεων καὶ δικοῦ μου ἀνέκδοτου κειμένου (τῆς ἀνέκδοτης ἐπιστολῆς πρὸς τὸν ἐπίσκοπον Κορώνης Ἀθανάσιον, ποὺ ἐντέχνως ἔφτασε στὰ χέρια τοῦ μοναστοῦ) δὲν ἐξυπηρετεῖ τὸν εἰδικὸ ἐρευνητὴ παρὰ μόνον στὴ συγκέντρωση τῶν κειμένων· ὁ ἐν λόγῳ συντάκτης ἀγνοεῖ καὶ τὴν ἐπιστήμη καὶ τὴ δεοντολογία.

¹¹ Βλ. Ἀσπερίου Ι. Κουκούδη, Μελέτες γιὰ τοὺς Βλάχους, τόμ. Β', Οἱ Μητροπόλεις καὶ ἡ Διασπορὰ τῶν Βλάχων, Θεσσαλονίκη 2000, σ. 86.

¹² Α. Παπαδοπούλου-Κεραμέως, ὁ.π., σ. 379, στίχ. 10.

ρυνόμενον καὶ φειδωλευόμενον»¹⁴, πεισματάρικο γένος, χωρὶς διάθεση νὰ προσφέρει «βρώσιμον οὐδὲ ἐν οὐδὲ πόσιμον»¹⁵, σχέση πάντα μὲ τοὺς συγκεκριμένους ἐπισκέπτες τῆς ἱστορίας.

Τὸ κείμενο αὐτό, ἂν καὶ γνωστὸ ἀπὸ τὶς ἀρχές τοῦ αἰῶνος ἄρχισε ν' ἀπασχολεῖ τοὺς ἐρευνητὲς μόνον τὰ τελευταῖα χρόνα ἐπειδὴ οἱ περὶ τὸν Ἀποκαύκου σπουδὲς κινήθηκαν γοργά, ὅτι ἀνακαλύφθηκε πόσο πλούσια πηγὴ εἶναι τὰ κείμενά του γιὰ τοὺς μελετητὲς τοῦ βυζαντινοῦ δικαίου¹⁶, τῆς ἐσωτερικῆς ἱστορίας τοῦ λεγόμενου Δεσποτάτου τῆς Ἡπείρου¹⁷, τῆς καθημερινῆς ζωῆς τοῦ Βυζαντίου¹⁸ ἀλλὰ καὶ τῆς λογοτεχνικῆς

¹⁴ ὁ.π., σ. 379, στίχ. 19.

¹⁵ ὁ.π., σ. 379, στίχ. 25-26.

¹⁶ Βλ. Marie Theres Fögen, Rechtsprechung mit Aristophanes, *Rechtshistorische Journal* 1 (1982), 74-82. Τῆς ἴδιας, Ein heisses Eisen, *BJ* 2 (1983), 85-96. Τῆς ἴδιας, Ein ganz gewöhnlicher Mord, *RJ* 3 (1984), 71-81. Τῆς ἴδιας, Horror ju Byzantinische Rechtsgelehrte disziplinieren ihren Metropoliten, *Cupido Leg.* ἐπιμ. L. Burgmann - M. T. Fögen - A. Schminck, Frankfurt am Main 1985, σ. 71. Σπύρου Ν. Τρωιάνου, Οἱ Λόγοι διαζυγίου στὸ νομολογιακὸ ἔργο Ἰωάννη Ἀποκαύκου, *Πρακτικὰ Α' Ἀρχαιολογικοῦ καὶ Ἱστορικοῦ Συνεδρ. Αἰτωλοακαρνανίας*, Ἀργεῖο 21-23 Ὀκτωβρίου 1988, ἔκδοση 1991, σ. 273-274. Ἐλευθερία Ν. Παπαγιάννη, Μιὰ ἀπόφαση τοῦ Ἀποκαύκου καὶ ἐκκλησιαστικὸς βίος στὸ 13^ο αἰ., ὁ.π., σ. 291-296. Τριαντ. Μανιάτη-Κοικι, Μαρτυρία Ἰωάννου Ναυπάκτου τοῦ Ἀποκαύκου γιὰ τὴν κοινὴν αἰῶνα. Δύο ὑποθέσεις φόνου, ὁ.π., σ. 297-306. Γ. Πουλή, Ὁ ἀκούσιος φόνος, ὁ.π., σ. 161-169.

¹⁷ Βλ. G. Prinz, Studien zur Provinz - und Zentralverwaltung Machtbereich der epirotischen Herrscher Michael I und Theodoros Dul *Ἡπειρωτικὰ Χρονικὰ* 24 (1982), 73-120 καὶ *Ἡπειρωτικὰ Χρονικὰ* 25 (1983), 112. Α. Σταυρίδου-Ζαφράκα, Νίκαια καὶ Ἡπειρος τὸν 13^ο αἰ. Ἰδεολογία ἀντιπαράθεση στὴν προσπάθειά τους νὰ ἀνακτηθοῦν τὴν αὐτοκρατορία Θεσσαλονίκης 1991, *passim*.

¹⁸ Βλ. Β. Κατσαροῦ, Ἀπὸ τὴν καθημερινὴ ζωὴ στὸ «Δεσποτάτο» τῆς Ἡπείρου Ἡ μαρτυρία τοῦ μητροπολίτη Ναυπάκτου Ἰωάννη Ἀποκαύκου, *Πρακτικὰ τοῦ Α' Διεθνoῦς Συμποσίου «Ἡ καθημερινὴ ζωὴ στὸ Βυζάντιο»*, Ἀθήνα 1991, σ. 10-11.

δύναμης τοῦ Ἰωάννου Ἀποκαύκου¹⁹. Ἡ διάσταση πού προσέλαβε ἡ ἔρευνα κατὰ τις δύο τελευταῖες κυρίως δεκαετίες²⁰ εἶναι ἀναμφισβήτητα εὐρεία.

Τέτοιες ἱστορίες σχετικές μὲ τοὺς Βλάχους δὲν εἶναι πολλές στοῦ ἔργο τοῦ Ἀποκαύκου²¹, ἀλλὰ εἶναι ἐνδιαφέρουσες, γιατί ὁ βυζαντινὸς λόγιος μὲ λογοτεχνικὴ μαεστρία τις πλέκει στὰ γραπτά του· καὶ θὰ ἄξιζε νὰ τις ἀναλύσουμε ὅλες ἐδῶ, ἀλλὰ ὁ χῶρος μας εἶναι περιορισμένος. Θὰ ἀρκεστοῦμε σὲ μία ἀκόμη περιληπτικὴ ἀφήγηση, πού προβλημάτισε ἰδιαίτερα τοὺς ἐρευνητές²².

2. Εἶναι ἀπόγευμα μετὰ τὸν ἑσπερινὸ καὶ ὁ Ἀπόκαυκος μαζί μὲ τὸν φίλο του, τοπικὸ ἐπίσκοπο, κάνουν τὴ βόλτα τους γύρω ἀπὸ τὸν ναὸ τῆς Θεοτόκου στὴ Βόνιτσα· ἀποσταμένοι κάθονται στὰ μαρμάρινα σκαλιὰ τοῦ προνάου νὰ ξεκουραστοῦν. Βλέπουν κάποια στιγμή νὰ πλησιάζει ἓνας ἄνδρας, Συμεὼν Σγουρόπουλος τὸ ὄνομά του, πού εἶχε τυλιγ-

ception of Everyday Life in Byzantium. Some General Considerations and the Case of Apokaukos, *Byzantino-Slavica* 47 (1987), 28-38.

¹⁹ Βλ. Β. Κατσαροῦ, Ἰωάννης Ἀπόκαυκος, ὁ «σύγχρονος» βυζαντινὸς λογοτέχνης, (σημ. 2 ἐδῶ).

²⁰ Βλ. ἀκόμη Κ. Ν. Κωνσταντινίδη, Ἀπὸ τὴν πνευματικὴ ζωὴ τοῦ κράτους τῆς Ἠπείρου (1204-ca 1340), *Μεσαιωνικὴ Ἠπειρος, Πρακτικὰ Ἐπιστημονικοῦ Συμποσίου*, Ἰωάννινα, σ. 235-237.

²¹ Βλ. Β. Κατσαροῦ, Ἀπὸ τὴν καθημερινὴ ζωὴ, σ. 635.

²² Πρόκειται γιὰ τὸ κείμενο «Σημειώματος» ἀριθ. 5, Ἐκ τῶν Καταλοίων Ν. Α. Βέη, Unedierte Schriftstücke aus der Kanzlei des Johannes Apokaukos des Metropolitens von Naupaktos (in Aetolien), *Byzantinisch-neugriechische Jahrbücher* 21 (1971/74), Ἀθήνα 1976, σ. 60-62. Στὸ κείμενο ἀναφέρθηκαν οἱ: Β. Κατσαρός, Ἀπὸ τὴν καθημερινὴ ζωὴ, σ. 657. Βασίλειος Ἀπ. Δήμου, Ἐθνολογικὰ στοιχεῖα στὰ ἔργα τοῦ Δημητρίου Χωματιανοῦ, *Πρακτικὰ Διεθνούς Συμποσίου γιὰ τὸ Δεποστᾶτο τῆς Ἠπείρου* (Ἄρτα, 27-31 Μαΐου 1990), Ἀθήνα 1992, σ. 289. Ἀλκμ. Σταυρίδου-Ζαφράκα, Ἡ κοινωνία τῆς Ἠπείρου, ὁ.π., σ. 325. Ἀστ. Ι. Κουκούδης, Μελέτες γιὰ τοὺς Βλάχους, τόμ. Β', σ. 86-87.

μένῳ μὲ τουλοπάνι τὸ κεφάλι καὶ μὲ μιὰ γυναικεῖα μαντήλα κρεμοῦσε ἀπὸ τὸ λαϊμὸ τοῦ τὸ καταμωλωπισμένο χέρι του. Αὐτὸς ἀρχίζει νὰ ἐξιστορεῖ τὸ πάθημά του στοὺς δυὸ ἐκκλησιαστικούς ἡγέτες: Ἐνας Ἀυρηλιόνης, «Ῥωμαίων ἀποικος, ὄνομα Κωνσταντίνος»²³, πρὶν ἀπὸ ἓνα χρόνο παραμόνευσε τὴ θυγατέρα τοῦ Σγουροπούλου, Βλασία, πού ἦταν ἓνα ἀγνὸ κοριτσόπουλο, καὶ τὴν ὥρα πού πήγαινε νὰ πάρει νερὸ («ἀπερχομένην ὑδρεύσασθαι ἀπὸ τῆς ἐγγιστά πον πηγῆς»²⁴, λέει τὸ κείμενο), ἀφοῦ τὴν ἄρπαξε καὶ τὴν ἔσυρε σ' ἓνα χαντάκι («κατασχάν καὶ περί τινα ῥαγάδα γῆς ἀγαγών») ²⁵, ὅπου νόμιζε ὅτι ἡ Βλασία δὲν θὰ μπορούσε νὰ ἀκουστεῖ καὶ νὰ βοηθηθεῖ ἔσω κι ἂν φώναζε, «τὴν παρθενικὴν ἐκεῖσε πωλίδα τῆς Βλασίας ἀνέωξε»²⁶. Ὁ βιασμός τῆς κοπελιάς προξένησε τὴν ἐγκύμοσύνη της, μιὰ πρώτη συμφορὰ τοῦ ἄτυχου Σγουροπούλου· ἡ δευτέρη ἦταν πρόσφατη: ὁ Ἀυρηλιόνης, ἐπειδὴ ὁ ἀδύναμος γονιὸς διέδιδε τὰ παθήματά του ὑπερασπιζόμενος τὴν κόρη του, «μεθ' ὁμογενοῦς λαοῦ ἐπελθὼν περὶ τὸ μέσον δρόμον τῆς αὐτίκα νυκτός»²⁷, μεσάνυχτα δηλ., «ἐπελεύκαινε δὲ σελήνη τὴν γύκτα ἐκείνην, καὶ τὸ πλῆθος εἰκάζειν ἦν εἰς τριάνκοντα»²⁸ (μπόρεσε νὰ δεῖ μὲ τὸ φῶς τοῦ φεγγαριοῦ καὶ νὰ ὑπολογίσει ὅτι ἦταν περίπου τριάντα ἄτομα) «ἐμέ τε καὶ Νικόλαον, τὸν ἐφ' ἑτέρα θυγατρί μου γαμβρόν, ἀπανθρώπως ῥάβδοις ἠκίσαντο»²⁹ (μὲ ραβδιά τοὺς χτύπησαν)· «καὶ ὁ μὲν Νικόλαος, φησί, κατάπληγος ὑπ' αὐτῶν γεγονώς, ἐπὶ κλίνης κεῖται καὶ δεμνίων καὶ ὤσανει θανατᾶ (βρίσκεται στοῦ κρεββάτι

²³ Ν. Α. Βees, Unedierte, σ. 61, ἀριθ. 5, στίχ. 21-22.

²⁴ ὁ.π., στίχ. 24.

²⁵ ὁ.π., στίχ. 25.

²⁶ ὁ.π., στίχ. 27.

²⁷ ὁ.π., στίχ. 33.

²⁸ ὁ.π., στίχ. 33-34.

²⁹ ὁ.π., στίχ. 35.

δεμένος με κεφαλόδεσμους κι όπου νά 'ναι πεθαίνει) ἐγώ δὲ ὡς ὁράτε»³⁰. Καὶ δείχνει ὁ ταλαίπωρος τὰ χτυπήματά του καὶ μὲ μιὰ ἱατροδικαστικὴ περιγραφικὴ ἀκρίβεια ὁ Ἀποκαύκος, ἀφοῦ βλέπει τὸ κατάπληγο σῶμα, ἐφοδιάζει τὸν παθόντα μ' ἓνα χαρτί, γιὰ νὰ παρουσιαστῆ ὁ «πανευκλέστατον πρωτοβεστιάριον καὶ πανοικειότατον τῶ κραταιῶ Κομνηνῶ»³¹, καταγγέλοντας τὸν ἀνελέητο νέο. Καὶ δὲν θά 'χε σημασία ἡ ἱστορία γιὰ τὸ θέμα μας ἀν' αὐτὸς καὶ οἱ 30 περίπου τοῦ «ὁμογενοῦς του λαοῦ» δὲν ἀνήκαν στὸ γένος τῶν Βλάχων: «Βλάχους τοῦτο τὸ γένος ὁ καιρὸς ἠνόμασεν»³².

Ἄν ὁ σκοπὸς μας ἦταν μόνο νὰ ἐπισημάνουμε νὰ συγκεντρώσουμε τίς μαρτυρίες τοῦ Ἀποκαύκου γιὰ τοὺς Βλάχους (αὐτὸ ἤδη τὸ πραγματοποιήσαμε πρὸ πολλοῦ ἄλλου³³), ὁ σκοπὸς αὐτὸς δὲν θά εἶχε νόημα. Οἱ στόχοι αὐτοῦ τοῦ μελετήματος εἶναι μέσω αὐτῶν τῶν εἰδήσεων-μαρτυριῶν τοῦ Ἀποκαύκου νὰ συνδεθοῦμε μὲ κάποια εὐρύτερα προβλήματα, ζητήματα ποὺ ἀπασχόλησαν ἢ καὶ ἀπασχολοῦν ἀκόμη τὴν ἔρευνα. Θέτουμε λοιπὸν ἀμέσως ἐπὶ τάπητος τρία τέτοια ζητήματα:

α) Τὸ ζήτημα τῆς παρουσίας τῶν Βλάχων στὴ Δυτικὴ Ἑλλάδα (καλύτερα στὸν χῶρο τῆς δικαιοδοσίας τοῦ μητροπολίτη Ναυπάκτου, μιᾶς περιοχῆς δηλαδὴ ποὺ ὀρίζεται ὡς κλειστὴ γεωγραφικὰ περιοχὴ στὴ Δυτικὴ Στερεὰ καὶ τὴν Ἡπειρὸ κατὰ τὸν 13^ο αἰ.) καὶ ὁ συσχετισμὸς τους μὲ τὴν αἰνιγματώδη *Provincia Velehative* ἢ Βελεχατουῖα, ποὺ ξανατέθηκε πρὸς ἔρευναν ἀποκλειστικὰ ἐξ ἀφορμῆς τῶν εἰδήσεων τοῦ Ἀποκαύκου³⁴.

³⁰ ὁ.π., στίχ. 37.

³¹ ὁ.π., στίχ. 56-57.

³² ὁ.π., στίχ. 22.

³³ Βλ. σημ. 21 ἔδῳ.

³⁴ α) Ὁ G. L. Fr. Tafel - G. M. Thomas, *Urkunden zur älteren Handels- und*

β) Τὸ ζήτημα τῆς ἑτερότητας τῶν Βλάχων μὲ τὴ συσσωμάτωσή τους στὴ βυζαντινὴ κοινωνία τῆς συγκεκριμένης περιοχῆς, ὅσο μποροῦν τέτοια θέματα νὰ φωτιστοῦν ἀπὸ τὰ γραφόμενα τοῦ Ἀποκαύκου.

γ) Τὸ ζήτημα τοῦ πῶς ἐξηγεῖται ἡ «ἀρνητικὴ» - ἂν εἶναι ἀρνητικὴ - θέση τοῦ λόγιου μητροπολίτη Ναυπάκτου ἀπέναντι στὸ «γένος τῶν Βλάχων».

Προτοῦ ὅμως δοῦμε τὰ θέματα αὐτά, ποὺ ἀναδύονται μέσα ἀπὸ τίς διασκεδαστικὲς περιγραφές, ἀλλὰ ταυτόχρονα καὶ ἀπὸ τίς σποραδικὲς ἀναφορὲς τοῦ Ἀποκαύκου σὲ διάφορα σημεῖα τοῦ λόγου του, θά πρέπει νὰ θυμηθοῦμε λίγο τὴ φερεγγυότητα τοῦ προσώπου-μάρτυρος (πληροφοριοδότη), καθὼς ἡ στάση του εἶναι ἐντελῶς καθαρὴ καὶ οἱ λόγοι του προέρχονται ἀπὸ μάτια, ψυχὴ καὶ νοῦ ἑνὸς ἀγρυπνοῦ καὶ ὀξυδερκέστατου

Staatsgeschichte der Republik Venedig mit besonderer Beziehung auf Byzanz und die Levante vom g. bis zum Ausgang des 15. Jahrhunderts, τόμ. I, wien 1856 (φωτ. ἀνατ. 1964), σ. 265, σημ. 12, σχολιάζοντας τὴν ἀναφορὰ τῆς *Partitio Romaniae* γιὰ τὴν *Provincia Velehative*, σημειώνει: «*Locus obscurus in Thessalia eiusve confinio quaerendus videtur*». Πρὸβλ. τοῦ ἴδιου, *Thessalonica eiusque agro*, σ. LXXVII κ.έ., ὅπου συνάπτει τὴν *Provincia Velehative* μὲ τὸ σλαβικὸ φύλο τῶν Βελεγεζιτῶν τῆς περιοχῆς Δημητριάδος (ὅπου οἱ Θεσσαλονικεῖς προμηθεύτηκαν σιτάρι τὸ 677 [βλ. Paul Lemerle, *Les plus anciens recueils des miracles du Saint Demétri fisetia pénétration des Slaves dans les Balkans*, τόμ. I, Paris 1979, σ. 214]). β) Ὁ Ν. Ι. Γιαννόπουλος, κατεξοχὴν γνώστης τῆς βυζαντινῆς Θεσσαλίας, θεωρεῖ ὅτι ὑπῆρχε πόλη Βελεγετία στὸν Πάγασητικὸ κόλπο. γ) Ὁ Διον. Ζακυθινὸς παρατηρεῖ ὅτι ἡ ἐτυμολογικὴ σύναψη τῆς *Provincia Velehative* πρὸς τὴ Βελεγεζιτία (ἢ τὴ Βελζιτία) παρουσιάζει δυσχέρειες. Θεώρησε ὅτι ὁ τύπος *velicati*=αὐτὸς ποὺ παραδίδεται σὲ χρυσόβουλλο τοῦ Ἀνδρονίκου Β' (Μάρτιος 1289: «εἰς τόπον... γῆ τῶν Λεβαχάτων καὶ τῶν Ταρωνάτων») (ΜΜV, 255). Τὴν ἀποψη τοῦ Ζακυθινοῦ δέχτηκαν ἡ Άννα Ἀβραμέα (*Ἱστορικὴ γεωγραφία τῆς Θεσσαλίας*, σ. 172), ὁ Α. Carile (*Partitio terrarum Imperii Romanae, Studi Veneziani* 7, 1965, 125-305, ἰδίως, σ. 285), οἱ J. Koder - Hild (*Hellas und Thessalia*, σ. 133) καὶ ὁ Β. Λαμπρόπουλος (*Ἰωάννης Ἀποκαύκος*, σ. 211, σημ. 108).

βυζαντινού λογίου.

Ο Ιωάννης Απόκαυκος προέρχεται από ένα περιβάλλον της βυζαντινής πρωτεύουσας³⁵, όπου κατάφερε να πάρει μια αξιόλογη μόρφωση ως το ανώτατο επίπεδο εκπαίδευσης στο σύστημα της εποχής³⁶. Φαίνεται ότι ο θείος του, ο γνωστός επίσης βυζαντινός λόγιος Κωνσταντίνος Μανασσής³⁷, τον πήρε μαζί του στη Ναύπακτο, όταν εκείνος έγινε μητροπολίτης, και του άνοιξε το δρόμο για την απόμακρη αυτή πόλη με τους νέους όριζοντες του κράτους των αδελφών Μιχαήλ Α' Κομνηνού³⁸ και Θεοδώρου Α' Κομνηνού-Δούκα³⁹. Η τοποθέτηση μητροπολιτών μακριά από το κέντρο του Βυζαντίου επιφέρει ως συνακόλουθο το παράπονο των μορφωμένων ιεραρχών που εγκαταλείπουν την αίγλη της πρωτεύουσας, για να κερδίσουν τον ύψιστο βαθμό της σταδιοδρομίας τους. Ένας κοινός τόπος, ή formula «βεβαρβάρωμαι χρόνιος ών εν βαρβάρους»⁴⁰ με διάφορες παραλλαγές (π.χ. εν Έλλάδι⁴¹) χρησιμο-

³⁵ Βλ. Κ. Λαμπρόπουλου, *Ιωάννης Απόκαυκος*, σ. 39-42.

³⁶ Βλ. Β. Κατσαρού, *Ιωάννης Κασταμονίτης*, σ. 93-97.

³⁷ O. N. Bees, *Manassis der Metropolit von Naupaktos ist identisch mit dem Schriftsteller Konstantinos Manassis*, *BNJ* 7 (1930) 119-130, ιδίως σ. 119, 121, 126. Εύδ. Θ. Τσολάκης, *Συμβολή στη μελέτη του ποιητικού έργου του Κωνσταντίνου Μανασσή και κριτική έκδοση του μυθιστορηματός του «Τὰ κατ' Ἀρίστανδρον και Καλλιθέαν»*, [Επιστημονική Ἐπετηρίς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, Παράρτημα ἀρ. 10], Θεσσαλονίκη 1967, σ. 18.

³⁸ Βλ. Μιχ. Στ. Κορδώνη, *Ἡ κατάκτηση τῆς Νότιας Ἑλλάδας ἀπὸ τοὺς Φράγκους. Ἱστορικά και τοπογραφικά προβλήματα*, Θεσσαλονίκη 1986, σ. 137 κ.έ.

³⁹ Γιὰ τὴν παρουσία τοῦ Θεοδώρου Α' στὴν ἡγεσία τοῦ κράτους τῆς Ἠπείρου βλ. D. M. Nicol, *The Despotate of Epirus*, Oxford 1957, σ. 57 κ.έ.

⁴⁰ Βλ. Δημ. Δ. Χρησιτίδης, *Παραθεμάτων παροήσεις και κατανοήσεις*, Θεσσαλονίκη 1996, σ. 58 και σημ. 1-3, όπου και σχετική βιβλιογραφία.

⁴¹ Βλ. Ν. Β. Τωμαδάκη, *Σύλλαβος βυζαντινῶν μελετῶν και κειμένων, ἐν Ἀθήναις* 1961, σ. 365 και σημ. 3 και σ. 366: ("βεβαρβάρωμαι χρόνιος ών ἐν Ἀθήναις"). πρβλ. τὸ παράπονο τοῦ Ἰωάννη Μαυρόποδος, ὅταν αὐτὸς ἐκλέγεται μητροπολίτης Εὐχαΐτων (βλ. Ἀπ. Καρπόζηλος, *Συμβολή στη*

ποιεῖται ἀπὸ τοὺς λογίους αὐτοὺς μητροπολίτες ὡς μοτίβο ὑπερβολῆς, γιὰ νὰ δείξει τὴν πνευματικὴ φτώχεια τῶν πόλεων στὶς ὁποῖες αἰσθάνονται ὡς ἐξόριστοι. Αὐτὲς οἱ διευκρινίσεις μᾶς εἶναι ἀπαραίτητες γιὰ νὰ καταλάβουμε και τὸν Απόκαυκο, ὅταν αὐτὸς ἐγκαθίσταται ὀριστικὰ στὴ Ναύπακτο και ἐκδηλώνει τὸ ἴδιο παράπονο. Σὲ ἐπιστολὴ π.χ. πρὸς τὸν φίλο του ἀρχιεπίσκοπο τότε Ἀχρίδος Δημήτριο Χωματηνὸ (-ιανό), ἀναπολεῖ τὶς ἀνεπανάληπτες στιγμὲς ποὺ ἔζησαν μαζί ὡς φοιτητὲς στὸ Πανεπιστήμιο τῆς Κωνσταντινούπολης με τούτα τὰ λόγια:

«Ἄλλ' ὅτε τῆς Κωνσταντίνου ἤγει οὐ λύχνος και τὸ σεβαστὸν τῆς Σοφίας μέγα τέμενος ἠῦγαζε, περὶ χοροῦς φιλοσόφων, περὶ ῥητόρων ξυλλογὰς ἐστρεφόμεθα και ὑπ' αὐτῶν περιελαλούμεθα, ἄλλου ἄλλο προβαλλομένου θεώρημά τε και ζήτημα ἐπιστήμης ἀφ' ἑκατέρας ταύτης και τέχνης· ὅτε δὲ εἰς τὴν ἐπισκοπικὴν ἀψίδα ἀναβεβήκαμεν... τότε δὴ τότε τῶν ἐνάρθρων ἐκείνων και φιλοσόφων φωνῶν τὰς ἀνάρθρους τῶν ζῶων τὰς ἀσημάντους ἀντηλλαξάμεθα, και τοῦτο δὴ τὸ τῆς παροιμίας "ἀφ' ἵππων εἰς ὄνους μεταπεπτώκαμεν" και ὅπη τύχη πλανώμεθα και ἄλλοι ἄλλοτε ἐνσκηνοῦμεθα»⁴². Ἀπὸ τὰ παλάτια στὶς καλύβες!

Κι ὅταν δέχεται ἐπὶ πλέον και τὴν καταδιώκτικὴ μανία τοῦ πολιτικοῦ ἀρχοντα τῆς περιοχῆς, τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Θεοδώρου

μελέτη τοῦ βίου και τοῦ ἐργου τοῦ Ἰωάννη Μαυρόποδος, Ἰωάννινα 1982, σ. 38) ἢ ἀκόμη και τοῦ Θεοφυλάκτου Βουλγαρίας ὅταν αὐτὸς τοποθετεῖται Ἀρχιεπίσκοπος στὴν Ἀχρίδα, μακριὰ ἀπὸ τὴν πρωτεύουσα, παρὰ τὴν ἀντίθετη ἀποψη του D. Obolensky (*Ἐξὶ βυζαντινῆς προσωπογραφίας*, Ἀθήνα 1998, σ. 62).

⁴² Βλ. M. Wellhofer, *Johannes Apokaukos*, σ. 9. Ἀθ. Παπαδοπούλου-Κεραμέως, *Συμβολή στη μελέτη τῆς ἀρχιεπισκοπῆς Ἀχρίδος*, σ. 248, στίχ. 2 κ.έ. Βλ. και Π. Γολάκη, *Ἰωάννης Απόκαυκος*, σ. 19. Β. Κατσαρού, *Ἰωάννης Κασταμονίτης*, σ. 97. Κ. Λαμπρόπουλος, *Ἰωάννης Απόκαυκος*, σ. 42 σημ. 18.

βυζαντινού λογίου.

Ο Ιωάννης Απόκαυκος προέρχεται από ένα περιβάλλον της βυζαντινής πρωτεύουσας³⁵, όπου κατάφερε να πάρει μια αξιόλογη μόρφωση ως το ανώτατο επίπεδο εκπαίδευσης στο σύστημα της εποχής³⁶. Φαίνεται ότι ο θεϊός του, ο γνωστός επίσης βυζαντινός λόγιος Κωνσταντίνος Μανασσής³⁷, τον πήρε μαζί του στη Ναύπακτο, όταν εκείνος έγινε μητροπολίτης, και του άνοιξε το δρόμο για την απόμειξη αυτή πόλη με τους νέους ορίζοντες του κράτους των αδελφών Μιχαήλ Α' Κομνηνού³⁸ και Θεοδώρου Α' Κομνηνού-Δούκα³⁹. Η τοποθέτηση μητροπολιτών μακριά από το κέντρο του Βυζαντίου επιφέρει ως συνακόλουθο το παράπονο των μορφωμένων ιεραρχών που εγκαταλείπουν την αίγλη της πρωτεύουσας, για να κερδίσουν τον ύψιστο βαθμό της σταδιοδρομίας τους. Ένας κοινός τόπος, ή formula «βεβαρβάρωμαι χρόνιος ὢν ἐν βαρβάρους»⁴⁰, με διάφορες παραλλαγές (π.χ. ἐν Ἑλλάδι⁴¹) χρησιμο-

³⁵ Βλ. Κ. Λαμπρόπουλου, *Ιωάννης Απόκαυκος*, σ. 39-42.

³⁶ Βλ. Β. Κατσαρού, *Ιωάννης Κασταμονίτης*, σ. 93-97.

³⁷ Ο. Ν. Bees, *Manassis der Metropolit von Naupaktos ist identisch mit dem Schriftsteller Konstantinos Manassis*, *BNJ* 7 (1930) 119-130, ιδίως σ. 119, 121, 126. Βύδ. Θ. Τσολάκης, *Συμβολή στη μελέτη του ποιητικού έργου του Κωνσταντίνου Μανασσή και κριτική έκδοση του μυθιστορηματός του «Τὰ κατ' Ἀρίστανδρον και Καλλιθέαν»*, [Επιστημονική Επετηρίς Φιλοσοφικής Σχολῆς Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, Παράρτημα ἀρ. 10], Θεσσαλονίκη 1967, σ. 18.

³⁸ Βλ. Μιχ. Σπ. Κορδύση, *Ἡ κατάκτηση τῆς Νότιας Ἑλλάδας ἀπὸ τοὺς Φράγκους. Ἱστορικά και τοπογραφικά προβλήματα*, Θεσσαλονίκη 1986, σ. 137 κ.έ.

³⁹ Για τὴν παρουσία τοῦ Θεοδώρου Α' στὴν ἡγεσία τοῦ κράτους τῆς Ἠπείρου βλ. D. M. Nicol, *The Despotate of Epiros*, Oxford 1957, σ. 57 κ.έ.

⁴⁰ Βλ. Δημ. Δ. Χρησιδής, *Παραθεμάτων παρνοήσεις και κατανοήσεις*, Θεσσαλονίκη 1996, σ. 58 και σημ. 1-3, όπου και σχετική βιβλιογραφία.

⁴¹ Βλ. Ν. Β. Τωμαδάκη, *Σύλλαβος βυζαντινῶν μελετῶν και κειμένων*, ἐν Ἀθήναις 1961, σ. 365 και σημ. 3 και σ. 366: ("βεβαρβάρωμαι χρόνιος ὢν ἐν Ἀθήναις"). π.χ. πρὸς τὸ παράπονο τοῦ Ἰωάννη Μαυρόποδος, ὅταν αὐτὸς

ποιεῖται ἀπὸ τοὺς λογίους αὐτοὺς μητροπολίτες ὡς μοτίβο ὑπερβολῆς, γιὰ νὰ δείξει τὴν πνευματικὴ φτώχεια τῶν πόλεων στὶς ὁποῖες αἰσθάνονται ὡς ἐξόριστοι. Αὐτὲς οἱ διευκρινίσεις μᾶς εἶναι ἀπαραίτητες γιὰ νὰ καταλάβουμε και τὸν Απόκαυκο, ὅταν αὐτὸς ἐγκαθίσταται ὀριστικὰ στὴ Ναύπακτο και ἐκδηλώνει τὸ ἴδιο παράπονο. Σὲ ἐπιστολὴ π.χ. πρὸς τὸν φίλο του ἀρχιεπίσκοπο τότε Ἀχρίδος Δημήτριου Χωματηνὸ (-ιανό), ἀναπολεῖ τὶς ἀνεπαυδάλυπτες στιγμὲς ποὺ ἔζησαν μαζί ὡς φοιτητὲς στὸ Πανεπιστήμιο τῆς Κωνσταντινούπολης με τοῦτα τὰ λόγια:

«Ἄλλ' ὅτε τῆς Κωνσταντίνου ἤγει ο λύχνος και τὸ σεβαστὸν τῆς Σοφίας μέγα τέμενος ἠῦγαζε, περὶ χορούς φιλοσόφων, περὶ ρητόρων ξυλλογὰς ἐστρεφόμεθα και ὑπ' αὐτῶν περιελαλούμεθα, ἄλλου ἄλλο προβαλλομένου θεώρημά τε και ζήτημα ἐπιστήμης ἀφ' ἑκατέρας ταύτης και τέχνης· ὅτε δὲ εἰς τὴν ἐπισκοπικὴν ἀψίδα ἀναβεβήκαμεν... τότε δὴ τότε τῶν ἐνάρθρων ἐκείνων και φιλοσόφων φωνῶν τὰς ἀνάρθρους τῶν ζῶων τὰς ἀσημάντους ἀντηλλαξάμεθα, και τοῦτο δὴ τὸ τῆς παροιμίας "ἀφ' ἵππων εἰς ὄνους μεταπεπτώκαμεν" και ὅτη τύχη πλανώμεθα και ἄλλοι ἄλλοτε ἐνσκηνούμεθα»⁴². Ἀπὸ τὰ παλάτια στὶς καλύβες!

Κι ὅταν δέχεται ἐπὶ πλέον και τὴν καταδιωκτικὴ μανία τοῦ πολιτικοῦ ἀρχοντα τῆς περιοχῆς, τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Θεοδώρου

μελέτη τοῦ βίου και τοῦ ἔργου τοῦ Ἰωάννη Μαυρόποδος, Ἰωάννινα 1982, σ. 38) ἢ ἀκόμη και τοῦ Θεοφυλάκτου Βουλγαρίας ὅταν αὐτὸς τοποθετεῖται Ἀρχιεπίσκοπος στὴν Ἀχρίδα, μακριὰ ἀπὸ τὴν πρωτεύουσα, παρὰ τὴν ἀντίθετη ἀποψη τοῦ D. Obolensky (Ἐξὶ βυζαντινῶν προσωπογραφίαις, Ἀθήνα 1998, σ. 62).

⁴² Βλ. Μ. Wellnhofer, *Johannes Arokaukos*, σ. 9. Ἀθ. Παπαδοπούλου-Κεραμέως, *Συμβολή στη μελέτη τῆς ἀρχιεπισκοπῆς Ἀχρίδος*, σ. 248, στίχ. 2 κ.έ. Βλ. και Π. Πολάκη, *Ιωάννης Απόκαυκος*, σ. 19. Β. Κατσαρού, *Ιωάννης Κα-*

Κωνσταντίνου Δούκα⁴³, τότε ξεσπάει σ' ένα πραγματικό παράπονο-παραλήρημα: «Εγώ δ' ἐφάπαξ τῆς ἐπισκοπῆς ἐκκρουσθεὶς καὶ ἀπὸ μητροπολίτου εἰς χωροεπίσκοπον καταβάς, ἐν παροικίᾳ ὑπὸ τὴν ἐκκλησίαν ποιούμαι τὴν διαίταν, καὶ σύνεμι χωρικοῖς καὶ παρὰ βόας ἔχω καὶ βῶλον καὶ ἄροτρον, καὶ πονοῦμαι περὶ ὕδραγωγούς, καὶ ὀρχάτους ἀνακαθαίρω φυτῶν, καὶ δίκας δικάζω ὁ μητροπολίτης (ὁ γνῶριμος ἐν Ἐφᾶ, ὁ ἐν Ἐσπέρᾳ μὴ ἄγνωστος, ὁ ἐν τῇ Βασιλευούσῃ πάλαι ὑποβλεπόμενος, ὡς οἱ πολλοὶ μὴ ὀρθῶς δοξάζουσιν, ὁ ἐλλόγιμος), ὅσας κλοπῆ συνίστησιν ἀμαξῶν, ὅσας ὄνοι ἀλλότρια βρωματιζόμενοι λήια καὶ τὰς οὐράς ἐντεῦθεν ἀποκοπτόμενοι, καὶ ὅσας φῶριόν τι σκεύους γεωργικοῦ· φούρτιβον δὲ τὸ κλέμμα γλώσσα καλεῖ ῥωμαίζουσα»⁴⁴. Καταλαβαίνουμε τώρα καλύτερα γιατί ὁ «γνῶριμος ἐν Ἐφᾶ» καὶ ὁ «ἐν Ἐσπέρᾳ μὴ ἄγνωστος», ὁ «ἐλλόγιμος» Ἰωάννης Ἀπόκαυκος ἀρέσκεται στὸ νὰ παρεμβάλλει στὰ κείμενά του πληροφορίες ποὺ ἀφοροῦν συνήθειες τῶν κατοίκων τῆς περιοχῆς του κι ὅσα παράδοξα τοῦ προκαλοῦν ἐντύπωση, ὅπως τὰ βλάχικα, ἢ ῥωμαίζουσα δηλ. γλώσσα. Περιστοιχιζόμενος ἀπὸ τὸ «γένος τῶν Βλάχων» ποὺ ἀνάμικτα συμβιώνει μὲ τοὺς τὴν «ἐλληνίζουσα φωνὴν» ὀμιλοῦντες, ὁ Ἀπόκαυκος δυσφορεῖ ἀπέναντι σὲ ὅ,τι αὐτὸς θεωρεῖ ὡς ξένο ἢ καὶ παράξενο, ὅπως τὸ «ἀλλότριον γένος» τῶν Βλάχων. Τώρα μπορούμε νὰ δοῦμε συνοπτικὰ τὰ τρία ζητήματα ποὺ σχετίζονται μὲ τὸ «γένος» αὐτό.

⁴³ Βλ. Σωτ. Κ. Κίσσα, Σχόλια σ' ἕνα σιγίλλιο τοῦ μητροπολίτου Ναυπάκτου Ἰωάννη Ἀποκαύκου, *Μνήμη Στυλιανοῦ Πελεκανίδη*, Θεσσαλονίκη 1983, σ. 167-196.

⁴⁴ Βλ. Αθ. Παπαδοπούλου-Κεραμέως, Συμβολὴ στὴ μελέτη τῆς ἀρχιεπισκοπῆς Ἀχρίδος, σ. 3, ἀρ. 3, στίχ.

I. Τὸ πρόβλημα τοῦ γεωγραφικοῦ προσδιορισμοῦ τῆς Βελεχατουῖας

Τις εἰδήσεις τοῦ Ἀποκαύκου τίς σχετικὲς μὲ τοὺς Βλάχους καὶ τὴν αἰνιγματώδη Βελεχατουῖα εἶχα συγκεντρώσει στὸ παρελθὸν σὲ σχετικὴ μὲ τὴν καθημερινὴ ζωὴ στὸ Δεσποτάτο τῆς Ἠπείρου ἐργασία μου⁴⁵, καὶ καθὼς διαπίστωνα ὅτι ἡ παρουσία Βλάχων στὸ περιβάλλον τῆς μητρόπολης Ναυπάκτου ἦταν ἀδιαμφισβήτητη, τόλμησα νὰ διατυπώσω ἀρκετὰ ἐνωρὶς τὴν ἀποψή - σὲ συνδυασμὸ καὶ μὲ τὴν ὑπαρξὴ τοῦ τοπωνυμίου Βλαχοκάτουνον στίς πρώτες ὀροσειρὲς λίγο πιὸ ἔξω ἀπὸ τὴ Ναύπακτο⁴⁶ - ὅτι: «Δὲν ἀποκλείεται ἡ περιοχὴ νὰ σχετίζεται μὲ τὰ προβλήματα τῆς αἰνιγματώδους "Provincia Velechative" καὶ τίς ἐπαφές μὲ τὴν ἀνατολικὴ χέρσο Ἑλλάδα καὶ τὴ Θεσσαλί-α»⁴⁷, γνωρίζοντας ἀσφαλῶς τὸ μέγα πρόβλημα ἀπὸ τὴν ὡς τότε ἔρευνα τοῦ Διονυσίου Ζακυθηνοῦ στὴ θαυμάσια μονογραφικὴ ἐργασία του «Μελέται περὶ τῆς Διοικητικῆς διαίρεσεως ἐν τῷ βυζαντινῷ κράτει» (κεφ. β', Η Partitio Romaniae). Τὴν ἀποψὴ μου δὲ αὐτὴ ἐνίσχυε ὁ χαρακτηρισμὸς τοῦ Rouqueville γιὰ τὴν περιοχὴ ὡς Colonie de Valaques Bomiens⁴⁸.

Στὸ γεωγραφικὸ πλαίσιο τῆς Βελεχατουῖας καὶ πάντα σὲ συνάφεια μὲ τὴν εὐρύτερη περιοχὴ βορείως τῆς Ναυπάκτου ἐπικέντρωσα ἐπίσης τὴν προσοχή μου στὰ γραφόμενα τοῦ

⁴⁵ Βλ. B. Κατσαροῦ, Ἀπὸ τὴν καθημερινὴ ζωὴ στὸ «Δεσποτάτο» τῆς Ἠπείρου, σ. 634-635.

⁴⁶ Βλ. B. Κατσαροῦ, Ζητήματα ἱστορίας ἐνὸς βυζαντινοῦ ναοῦ κοντὰ στὸ Εὐπάλιο Δωρίδος, *Βυζαντινά* 10 (1980) 43 σ. 103· ὁ Κ. Λαμπρόπουλος, *Ἰωάννης Ἀπόκαυκος*, σ. 290 σ. 76, ἀναφέρει τὸ τοπωνύμιον λανθασμένα ὡς «Βλαχοκατούνα», παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι ἀναφέρεται στὴ μελέτη τοῦ Δ. Ζακυθηνοῦ.

⁴⁷ Βλ. B. Κατσαροῦ, Ζητήματα ἱστορίας, ὁ.π., σ. 43 σ. 103.

⁴⁸ Βλ. B. Κατσαροῦ, Ζητήματα ἱστορίας, ὁ.π., σ. 43 σ. 103.

Αποκαύκου σὲ μιὰ ἐπιστολή του πρὸς τὸν μητροπολίτη Δυρραχίου Δοκειανόν⁴⁹, στὴν ὁποία ὁ ἀποστολεὺς περιλαμβάνει τὸ ἐχθρικό πρόσωπο τοῦ Κωνσταντίνου Δούκα καὶ τὸ εἰρωνεύεται: ἐξουσιάζει τάχα τὴν Βελεχατουΐαν, ἀλλὰ δὲν νοιάζεται καθόλου γιὰ τὶς ἐπιδρομὲς τοῦ γειτνιαζόντος Θωμᾶ τοῦ κυριάρχου τῆς ὑπὸ λατινικὴ κατοχὴ γῆς δίπλα του· κι αὐτὸς τὸ χειμῶνα ζαρῶνει, σὰν τὰ φοβισμένα ζῶα, καὶ τὸ καλοκαίρι παραθερίζει («ἐπὶ ποταμόν καθέζεται τὸν Βελούχοβον»)⁵⁰, οἱ πηγὲς τοῦ ὁποίου γιὰ μένα ἦταν σαφῶς γνωστὲς καὶ αὐτονόητα προσδιορισμένες γεωγραφικά, στίς παρυφές τοῦ χωριοῦ Βελούχοβο (τὸ ὁποῖο ἔδωσε στὸ ποτάμι ἢ πῆρε τὸ ὄνομα ἀπὸ τὸ ποτάμι), σὲ μιὰ ἐποχὴ πὺν χτένιζα τὴν περιοχὴ πρὶν ἀπὸ τὸν καταποντισμὸ τῆς τεχνητῆς λίμνης τοῦ Μόρνου⁵¹.

Μὲ αὐτὲς τὶς ἀπόψεις καὶ παρατηρήσεις στὸ πλαίσιο τοῦ Διεθνoῦς Συμποσίου γιὰ τὸ Δεσποτᾶτο τῆς Ἠπείρου⁵² δόθηκε ἡ εὐκαιρία κατὰ τὶς προφορικὲς συζητήσεις πὺν ἔγιναν μὲ τὸν ἐπιφανῆ Βλάχο – μακαρίτη πιά – Λέανδρο Βρανούση⁵³ νὰ διατυπῶνω μὲ ἐπιμονὴ τὴν ἀποψη ὅτι ὁ προσδιορισμὸς τοῦ τοπωνυμίου Βελᾶ πὺν συνήθως συνδεόταν μὲ τὴν Ἠπειρο⁵⁴ θὰ ἔπρεπε νὰ ἐπανεξεταστῆ, ἐπειδὴ σὲ ὀρισμένα κείμενα τοῦ Ἀποκαύκου (ὅπως εἶναι καὶ ἡ ἐπιστολή του πρὸς τὸν

⁴⁹ Βλ. Β. Κατσαροῦ, Συμβολὴ στὴ μελέτη τῶν προβλημάτων βυζαντινῆς τοπογραφίας στὴ Δυτικὴ Στερεὰ (12^{ος}-13^{ος} αἰ.): Πηγὲς καὶ δεδομένα, *Βυζαντινά* 13 (1985) 1536 καὶ σημ. 109.

⁵⁰ ὁ.π. καὶ σημ. 201.

⁵¹ Βλ. ὁ.π., σ. 1534. Βλ. ἐπίσης παρακάτω σημ. 61.

⁵² Βλ. *Πρακτικὰ Διεθνoῦς Συμποσίου γιὰ τὸ Δεσποτᾶτο τῆς Ἠπείρου* (Ἄρτα, 27-31 Μαΐου 1990), Μουσικοφιλολογικὸς Σύλλογος Ἄρτης «Ὁ Ἐκουφᾶς», Ἀθήνα 1992.

⁵³ Δυστυχῶς οἱ συζητήσεις πὺν ἔγιναν καὶ στὸ πλαίσιο τῶν ἀνακοινώσεων τοῦ Συνεδρίου δὲν περιελήφθησαν στὰ Πρακτικά.

⁵⁴ Βλ. Κ. Λαμπρόπουλου, *Ἰωάννης Ἀπόκαυκος*, σ. 55, 71, 74, 142, 207, 210, 226, 247.

Δοκειανόν) ἡ τοπωνυμία Βελᾶ ἀσφαλῶς συνδεόταν μὲ τὴν εὐρύτερη γεωγραφικὴ περιοχὴ τῆς Ναυπάκτου⁵⁵. Πίστευα μάλιστα τότε, παρασυρμένος ἀπὸ τὴν ἀποψη τοῦ Παρθενίου Πολάκη⁵⁶, ὅτι ὁ Ἰωάννης Ἀπόκαυκος πρωτοεξορίζεται ἀπὸ τὴν μητρόπολη τῆς Ναυπάκτου στὴν ἀντιδικία του μὲ τὸν Κωνσταντῖνο Δούκα «στὸ περιβάλλον μιᾶς ἀνύπαρκτης βέβαια μονῆς "Βελᾶς" κοντὰ στὴ Ναύπακτο»⁵⁷ κι ἀκόμη ὅτι ἡ ἀποψη αὐτὴ θὰ ἀνέτρεπε τὶς ὡς τώρα ἀπόψεις ὅτι ὁ Ἀπόκαυκος πέθανε στὴ μονὴ Κοζύλης⁵⁸ τῆς ἡπειρωτικῆς Βελᾶς, ἐνῶ θὰ μπορούσε λογικά νὰ πεθάνει στὸν δρόμο πρὸς τὴ Μονὴ Ὀσίου Λουκά⁵⁹, σὲ μιὰ μονὴ περίπου ὁμόσηχη, τὴ μονὴ Κοζίτσης⁶⁰, στὸ γεωγραφικὸ

⁵⁵ Σὲ παλαιὸ χάρτη τοῦ Δήμου Εὐπαλίου (ἔκδοση Ἀγγῆς 1909), πὺν ἀνατυπώθηκε ἀπὸ τὴ Δωρικὴ Ἀδελφότητα τὸ 1997 καὶ τώρα περιέχεται στὸ βιβλίο τοῦ λαογράφου Γιάννη Ἡλιόπουλου, *Εὐπάλιο. Οἱ ρίζες καὶ ἡ πορεία του στὸ χρόνο* [ἔκδ. Ἐνώσης Εὐπαλιωτῶν Δωρίδας], Ἀθήνα 1998, σ. 37, σημειώνεται στὴν περιοχὴ μεταξὺ Μ. Βαρνάκοβας καὶ Παλαιοξαρίου τὸ ὄρος Βίλα, παραφθορὰ ἴσως τοῦ Βελᾶ. Ἀλλὰ καὶ τοπωνυμία Βελᾶ μνημονεύεται ἀπὸ τὸν Ἀπόκαυκο στὴν περιοχὴ Λιδορκίου (βλ. Β. Κατσαροῦ, Συμβολὴ, σ. 1536, σημ. 203) καὶ ὅπως σημειῶνω (ὁ.π. σημ. 204) «Ἡ ἀπόσταση τῆς περιοχῆς Λιδορκίου ἀπὸ τὴ Ναύπακτο δὲν εἶναι μεγάλη». Χάνι «Βελᾶς» ἀνέφερε καὶ ὁ Ἀργύρης Πετρονάτης, *Ἀρχιτεκτονικὰ καὶ οἰκιστικὰ μνημεία καὶ ἱστορικὲς θέσεις τοῦ Νομοῦ Φωκίδος, Ἐπετηρὶς Ἐταιρείας Στερεοελλαδικῶν Μελετῶν* 4 (1973) 113.

⁵⁶ Βλ. Π. Πολάκη, *Ἰωάννης Ἀπόκαυκος*, σ. 88.

⁵⁷ Βλ. Β. Κατσαροῦ, Ἀπὸ τὴν καθημερινὴ ζωὴ στὸ «Δεσποτᾶτο» τῆς Ἠπείρου, σ. 655.

⁵⁸ Βλ. Δ. Ν. Τριανταφυλλοπούλου, Ἡ ἐπισκοπὴ καὶ ἡ μονὴ Κοζύλης στὴν Ἠπειρο (Συναγωγὴ στοιχείων – προβλήματα), *Πρακτικὰ ἸΕ' Διεθνoῦς Συνεδρίου Βυζαντινῶν Σπουδῶν* (Ἀθήνα, Σεπτέμβριος 1975), Ἀθήνα 1981, *Τέχνη καὶ Ἀρχαιολογία*, τόμ. Β', σ. 839-862.

⁵⁹ Βλ. Ν. Α. Βέη, Ἡ μονὴ τοῦ Ὀσίου Λουκά τοῦ Σπειριώτου καὶ ἡ ἐκκλησιαστικὴ κοινότης τῆς Παναγίας τῆς Ναυπακτωπίσης, ὁ Ἰωάννης Ἀπόκαυκος καὶ ὁ Κυριακὸς ὁ ἐξ Ἀγκῶνος, *BNJ* 11 (1935) 179-192.

⁶⁰ Γιὰ τὴ μονὴ Κοζίτσης (σημ. Ἀμπελακιώτισσας) βλ. Χαρ. Χαραλαμπίπουλου, *Τὸ μοναστήρι τῆς Ἀμπελακιώτισσας Ναύπακτίας καὶ τὸ ἀρχεῖο του*,

δηλ. περιβάλλον της Βελᾶς κοντά στον Μόρνο. Σε μια προαναγγελθείσα μελέτη μου με τίτλο «Η βυζαντινή τοπογραφία της κοιλάδας του Μόρνου»⁶¹, όπου περιλαμβάνονται σπουδαία μεσοβυζαντινά μνημεία της περιοχής, καταποντισμένα σήμερα από την τεχνητή λίμνη του ποταμού⁶², τα ιστορικά, τοπογραφικά και έκκλησιαστικά ζητήματα κατέχουν κυρίαρχη θέση.

Έτσι είχαν περίπου τα πράγματα όταν στην αίνιγματώδη Βελεχατουΐα για πρώτη φορά συστηματικά επανήλθαν η Αικατερίνη και ο Σπύρος Ασδραχᾶς. Σε όμοιτιλο (Βελεχατουΐα) άρθρο επιχειρούν να ξεδιαλύνουν τη σχέση της Βελεχατουΐας με τους Λεχαβάτες που αναφέρονται στην *Partitio Romaniae* (με έναν πιθανό αναγραμματισμό... θα μπορούσαν να γίνουν Βελαχάτες ή Βελεχάτες κι από αυτούς να προέλθει ή *Velechativa*, δηλ. ή Βελαχάτοβα⁶³, πιθανό τοπωνύμιο το οποίο οι συγγραφείς προσπαθούν να εντοπίσουν με βάση τα τρία γνωστά χωρία του Αποκαύκου στα όποια αναφέρεται ή Βελεχατουΐα. Η Αικατερίνη και ο Σπύρος Ασδραχᾶς, σχολιάζοντας τα χωρία αυτά και συνδυάζοντας τις παρατηρήσεις μου για τις

Πρακτικά Α' Αρχαιολογικού και Ιστορικού Συνεδρίου Αιτωλοακαρνανίας, Αργείο 21-22-23 Οκτωβρίου 1998, έκδοση 1991, σ. 372-378 και Γλυκερίας Μ. Χατζούλη, Ο κενητός επιτάφιος «Πόνος Μαριώρας» από τη Μονή της Παναγίας Αμπελακιώτισσας Ναυπακτίας, Πρακτικά Β' Διεθνούς Ιστορικού και Αρχαιολογικού Συνεδρίου Αιτωλοακαρνανίας, τόμ. Β', Αργείο 2004, σ. 641-651.

⁶¹ Βλ. Β. Κατσαρού, Το πρόγραμμα έρευνας της βυζαντινής τοπογραφίας στην κοιλάδα του Αχελώου. Πρόταση για μια νέα θεώρηση του χώρου, Πρακτικά Α' Αρχαιολογικού και Ιστορικού Συνεδρίου Αιτωλοακαρνανίας, Αργείο 21-22-23 Οκτωβρίου 1998, έκδοση 1991, σ. 315.

⁶² Όπως π.χ. οι ναοί του Αγ. Νικολάου, του Αγ. Βασιλείου και το καθολικό της Αγίας μονής ή ο Άγιος Γεώργιος και ή «Επισκοπή» της Καλλιπόλης.

⁶³ Βλ. Αικ. Ασδραχᾶ - Σπ. Ασδραχᾶ, Βελεχατουΐα, Ροδωνιά. Τιμή στον Μ. Ι. Μανούσακα, τόμ. Α', Ρέθυμνο 1994, σ. 37-44.

γεωγραφικές και ιστορικές συνδηλώσεις της παρουσίας του Κωνσταντίνου Δούκα, κυριάρχου της Βελεχατουΐας, στη συγκεκριμένη περιοχή, οδηγούνται στον χώρο, όπου θα μπορούσε να χαρακτηριστεί γεωγραφικά ως Βελεχατουΐα, στο πλέγμα δηλ. των τοπωνυμίων Βελᾶ, Καρούτες, Λιδορίκι, Βελούχοβο⁶⁴.

Για τον ποταμό Βελούχοβο οι συγγραφείς μᾶς προτείνουν μια πράγματι «έλικυστική εικόνα» ότι ίσως αρχικά ήταν Βελίχοβος (*Velihovo* < *Veli* = μεγάλος + κατάληξη ονο = Μέγας ποταμός)⁶⁵, για να καταλήξουν τελικά στο ότι ο τύπος *Velechativa*, ο οποίος σε μια «από τις γραφές της παράδοσης της *Partitio Romaniae* καταγράφεται ως *Velechatuie*»⁶⁶, επιτρέπει να εντοπίσουμε ένα μέρος της περιοχής αυτής: «Πρόκειται για το Λιδορίκι», λένε οι συγγραφείς, «με δεξιά και αριστερά το Βελούχοβο και τις Καρούτες και νοτίως, κάτω από το λιδορικιώτικο στενό, τη Βελά, αν το χάνι της Βελᾶς συνδέεται πράγματι με τη Βελᾶ του Αποκαύκου. Τα όρεινότερα της Βελεχατουΐας θα προχωρούσαν, στα βόρεια, στα Βαρδούσια. Αντιθέτως», καταλήγουν, «δεν έχουμε να προτείνουμε τίποτε το συγκεκριμένο σχετικά με το ίδιο το όνομα της Βελεχατουΐας»⁶⁷.

Η συστηματική, προσεχτική και όξυδερκής επιστημονική όραση της Αικατερίνης και του Σπύρου Ασδραχᾶ αφήνει ελάχιστα δυσερμήνευτα σημεία, όπως εκείνο των νοτίων όριων της Βελεχατουΐας και των δυσμικῶν· στις λίγες έρευνητικές έκκρεμότητες απομένει ή «*Pertinentia Petri*»⁶⁸ "αν πράγματι" κατά το ζεύγος Ασδραχᾶ "ή *Pertinentia Petri*" δέν είναι ή

⁶⁴ ό.π., σ. 43.

⁶⁵ ό.π., σ. 40, 42.

⁶⁶ ό.π., σ. 43.

⁶⁷ Αὐτόθι.

⁶⁸ Βλ. Α. Carile, *Partitio terrarium Imperii Romaniae*, *Studi Veneziani* 7 (1965), σ. 221.

δηλ. περιβάλλον της Βελᾶς κοντά στον Μόρνο. Σε μία προαναγγελθείσα μελέτη μου με τίτλο «Η βυζαντινή τοπογραφία της κοιλάδας του Μόρνου»⁶¹, όπου περιλαμβάνονται σπουδαία μεσοβυζαντινά μνημεία της περιοχής, καταποντισμένα σήμερα από την τεχνητή λίμνη του ποταμού⁶², τα ιστορικά, τοπογραφικά και εκκλησιαστικά ζητήματα κατέχουν κυρίαρχη θέση.

Έτσι είχαν περίπου τα πράγματα όταν στην αινιγματώδη Βελεχατουῖα για πρώτη φορά συστηματικά επανήλθαν η Αικατερίνη και ο Σπύρος Ασδραχᾶς. Σε όμοτιπλο (Βελεχατουῖα) άρθρο επιχειρούν να ξεδιαλύνουν τη σχέση της Βελεχατουῖας με τους Λεχαβάτες που αναφέρονται στην *Partitio Romaniae* (με έναν πιθανό αναγραμματισμό... θα μπορούσαν να γίνουν Βελαχάτες ή Βελεχάτες κι από αυτούς να προέλθει η *Velechativa*, δηλ. η Βελαχάτοβα⁶³, πιθανό τοπωνύμιο το οποίο οι συγγραφείς προσπαθούν να έντοπίσουν με βάση τα τρία γνωστά χωρία του Αποκαύκου στα οποία αναφέρεται η Βελεχατουῖα. Η Αικατερίνη και ο Σπύρος Ασδραχᾶς, σχολιάζοντας τα χωρία αυτά και συνδυάζοντας τις παρατηρήσεις μου για τις

Πρακτικά Α' Αρχαιολογικού και Ιστορικού Συνεδρίου Αιτωλοακαρνανίας, Αργίνο 21-22-23 Οκτωβρίου 1998, έκδοση 1991, σ. 372-378 και Γλυκερίας Μ. Χατζούλη, Ο κεντητός επιτάφιος «Πόνος Μαριώρας» από τη Μονή της Παναγίας Αμπελακιώτισσας Ναυπιακίας, Πρακτικά Β' Διεθνούς Ιστορικού και Αρχαιολογικού Συνεδρίου Αιτωλοακαρνανίας, τόμ. Β', Αργίνο 2004, σ. 641-651.

⁶¹ Βλ. Β. Κατσαρού, Το πρόγραμμα έρευνας της βυζαντινής τοπογραφίας στην κοιλάδα του Αχελώου. Πρόταση για μία νέα θεώρηση του χώρου, Πρακτικά Α' Αρχαιολογικού και Ιστορικού Συνεδρίου Αιτωλοακαρνανίας, Αργίνο 21-22-23 Οκτωβρίου 1998, έκδοση 1991, σ. 315.

⁶² Όπως π.χ. οι ναοί του Αγ. Νικολάου, του Αγ. Βασιλείου και το καθολικό της Αγίας μονής ή ο Άγιος Γεώργιος και η «Επισκοπή» της Καλλιπόλης.

⁶³ Βλ. Αικ. Ασδραχᾶ - Σπ. Ασδραχᾶ, Βελεχατουῖα, Ροδανιά. Τιμή στον Μ. Ι. Μανούσακα, τόμ. Α', Ρέθυμνο 1994, σ. 37-44.

γεωγραφικές και ιστορικές συνδηλώσεις της παρουσίας του Κωνσταντίνου Δούκα, κυριάρχου της Βελεχατουῖας, στη συγκεκριμένη περιοχή, οδηγούνται στον χώρο, όπου θα μπορούσε να χαρακτηριστεί γεωγραφικά ως Βελεχατουῖα, στο πλέγμα δηλ. των τοπωνυμίων Βελᾶ, Καρούτες, Λιδορίκι, Βελούχοβο⁶⁴.

Για τον ποταμό Βελούχοβο οι συγγραφείς μᾶς προτείνουν μία πράγματι «έλκυστική εικόνα» ότι ίσως αρχικά ήταν Βελίχοβος (*Veliho* < *Veli* = μέγας + κατάληξη ονο = Μέγας ποταμός)⁶⁵, για να καταλήξουν τελικά στο ότι ο τύπος *Velechativa*, ο οποίος σε μία «από τις γραφές της παράδοσης της *Partitio Romaniae* καταγράφεται ως *Velechatuie*»⁶⁶, επιτρέπει να έντοπίσουμε ένα μέρος της περιοχής αυτής: «Πρόκειται για το Λιδορίκι», λένε οι συγγραφείς, «με δεξιά και αριστερά το Βελούχοβο και τις Καρούτες και νοτίως, κάτω από το λιδωρικιώτικο στενό, τη Βελᾶ, ἂν το χάνι της Βελᾶς συνδέεται πράγματι με τη Βελᾶ του Αποκαύκου. Τα όρεινότερα της Βελεχατουῖας θα προχωρούσαν, στα βόρεια, στα Βαρδούσια. Αντιθέτως», καταλήγουν, «δὲν ἔχουμε να προτείνουμε τίποτε το συγκεκριμένο σχετικά με το ίδιο το ὄνομα της Βελεχατουῖας»⁶⁷.

Η συστηματική, προσεχτική και οξυδερκής επιστημονική ὄραση της Αικατερίνης και του Σπύρου Ασδραχᾶ αφήνει ελάχιστα δυσερμήνευτα σημεία, όπως εκείνο των νοτίων ὁρίων της Βελεχατουῖας και των δυσμικῶν· στις λίγες έρευνητικές έκκρεμότητες ἀπομένει ἡ «*Pertinentia Petri*»⁶⁸ "ἂν πράγματι" κατὰ τὸ ζεύγος Ασδραχᾶ "ἡ *Pertinentia Petri*" δὲν εἶναι ἡ

⁶⁴ ὁ.π., σ. 43.

⁶⁵ ὁ.π., σ. 40, 42.

⁶⁶ ὁ.π., σ. 43.

⁶⁷ Αὐτόθι.

⁶⁸ Βλ. Α. Carile, *Partitio terrarum Imperii Romaniae*, *Studi Veneziani* 7 (1965), σ. 221.

Θεσσαλική Μαγνησία»⁶⁹. Και γιατί να είναι; Θα μπορούσε να αναρωτηθεί κανείς, αν ακολουθήσει τη σειρά των αναφερομένων περιοχών στο λατινικό κείμενο («*Provincia Velechative, Pertinentia Petriion. +uicls+. Dipotamon. Talantum. Pacima et Radovisdium et orium Athenarum, cum pertinentia Megaron*»)⁷⁰, που δείχνει καταγραφή των περιοχών σε μια κατεύθυνση από την περιοχή Ναυπάκτου και την κοιλάδα του Μόρνου με στροφή και προς δυσμάς και προς τα ανατολικά. Με αυτή τη λογική θα μπορούσε να συμβάλει κανείς προς ενίσχυση της θεωρίας ότι βρισκόμαστε σ' ένα χώρο της Σπερεῆς με την ανίχνευση της περιοχής *Petriion*.

Η τοπωνυμία Πέτρα συναντάται πλησίον της Ναυπάκτου, όπως αναφέρεται στο παλιό Χρονικό της Μονής Βαρνάκοβας, όπου η μονή «είχε και μετόχιον εις την Πέτραν, την υπέξωθεν της Ναυπάκτου»⁷¹. αν δε η φθαρμένη γραφή *+uicls+* αποδοθεί με την έλικυστική εικασία *U(ecchia) iclis* → (*iklisia*) → παλαιοκλήσι, περιοχή που αναφέρεται επίσης στο Χρονικό («έως τὸ παλαιοκλήσι τοῦ ἁγίου Νικολάου με ὄλον τὸν λόγγον»)⁷², τότε ὀρθά μιλοῦμε ὅτι οἱ περιοχές τῶν ὄρεινῶν ὄγκων περὶ τὴν Ναυπάκτον συνδέονται με τὴν παρουσία Βλάχων, ὅπως μᾶς πληροφορεῖ καὶ τὸ Μεγάλο Χρονικό τοῦ Ψευδοσφραντζῆ⁷³, που κάνει λόγο γιὰ ἐπιδρομὴ τοῦ Τούρκου «υἱοῦ τοῦ Τουραχάνη Ἀμάρη», ὁ ὁποῖος «ἤχμαλώτισε πᾶσαν τὴν περὶ τὸν Ναυπάκτον τῆς Αἰτωλίας... περιοχὴν, τὸν Γαλατᾶν λεγομένην (ὑπάρχει σημερινὸς Γαλατᾶς)⁷⁴, καὶ οὐ τοὺς Ἑνετοὺς μόνον, ἀλλὰ καὶ τοὺς

⁶⁹ Βλ. Βελεχατουῖα, σ. 37 καὶ σημ. 4.

⁷⁰ Βλ. A. Carile, *Partitio*, σ. 221-222.

⁷¹ Βλ. B. Κατσαροῦ, Ἔνα Χρονικό τῆς Μονῆς Βαρνάκοβας (Χφ. 1 Μονῆς Βαρνάκοβας), *Κληρονομία* 11 (1979) 376.

⁷² ὁ.π., σ. 375: «...e fin alla chiesa vecchia, nominata Santo Nicolò...».

⁷³ Βλ. Αἰκ. - Σπ. Ἀσδραχᾶ, Βελεχατουῖα, σ. 44 καὶ σημ. 40.

⁷⁴ Βλ. J. Koder - P. Soustal, *Nikopolis und Kephallenia (Tabula Imperii Bizantini)*,

τελοῦντας αὐτῶ τοῦ τῆς μικρῆς Βλαχίας φλαμπόρου»⁷⁵.

Τῆ Μικρῆ Βλαχία⁷⁶ (σὲ ἀντιδιαστολή με τὴ Μεγάλη Βλαχία⁷⁷, εὐρύτερα γνωστὴ ἀπὸ τὶς βυζαντινὲς πηγὲς τοῦ 19' αἰ. κ.έ.) ἢ Κατερίνα καὶ ὁ Σπύρος Ἀσδραχᾶς συνδέουν με τὴ «Βελεχατουῖα» («πιθανότερο Βελεχατουῖα»), με τὴ σημασία «τῆς μικρῆς περιοχῆς τῶν Βλάχων» σὲ ἀντιδιαστολή με «κάποια ἄλλη (Μεγάλη Βλαχία ἢ Βλαχία) τῶν Βελεχάτων Βλάχων», που ὁμως δὲν μαρτυροῦνται⁷⁸. Ὡστόσο ἡ περιοχή τῶν ὄρεινῶν ὄγκων τῆς κοιλάδος τοῦ Μόρνου προσφέρεται γιὰ μιὰ τέτοια ὑπόθεση καὶ ἡ *Provincia Velechative* που βρίσκεται στὴν ἴδια μορφολογικὴ σφαῖρα με τὶς τοπωνυμίες Βελᾶ>Βελάχοβο καὶ Βελίχοβου ἢ Βελούχοβο ἢ Βελάχοβο συνδηλώνει τοὺς γιὰ βοσκὴ τόπους τῶν γύρων βουνῶν, ὅπου συχνὰ χρησιμοποιοῦνται τὰ μικροτοπωνυμικὰ Βελᾶ, Βελαῶρα καὶ τὰ παρόμοια, ἐνῶ γνωρίζουμε ὅτι μεγάλα τμήματα βλαχόφωνου πληθυσμοῦ στὰ ὄρια τῆς μητρόπολης Ναυπάκτου ὑπῆρχαν καὶ στὶς δυτικὲς ὄχθες τοῦ Αχελώου καὶ στὴν Ἀκαρνανία που ὀνομάζεται καὶ «Μικρὰ Βαγενετία»⁷⁹. Δὲν ἀποκλείεται, συνεπῶς, ἡ ὄρεινὴ

Wien 1981, σ. 152.

⁷⁵ Ψευδο-Φραντζῆς, ἐκδ. Βόννης, σ. 414.

⁷⁶ Βλ. Αἰκ.-Σπ. Ἀσδραχᾶ, Βελεχατουῖα, σ. 44.

⁷⁷ ὁ.π. σημ. 77 ὅπου καὶ βιβλιογραφία. Βλ. ἀκόμη, Alfred Vincent, Ἡ Βλαχία καὶ οἱ Βλάχοι στὸν Ἑρωτόκριτο, *Λοίβη. Εἰς μνήμην Ἀνδρέα Γ. Καλοκαιρινοῦ* [Ἐταιρία Κρητικῶν Ἱστορικῶν Μελετῶν], Ἡράκλειον 1994, σ. 51-92, ἰδίως σ. 55-65. Ἀλκιμήνης Σταυρίδου-Ζαφράκα, Μεγάλη καὶ Μικρὴ Βλαχία, Πρακτικά 5^{ου} Συμποσίου Τρικαλινῶν Σπουδῶν, Τρίκαλα, 5-7 Νοε. 1999, *Τρικαλινὰ* 20(2000) 171-179.

⁷⁸ Αἰκ.-Σπ. Ἀσδραχᾶ, Βελεχατουῖα, σ. 44.

⁷⁹ Ἡ ὀνομασία «Μικρὰ Βαγενετία» στὴν ὁποία ὑπάγεται τὸ «χωρίον Βρεστίανες» ἀποτελεῖ ἀνάλογο τῆς «Μικρᾶς Βλαχίας». Ἡ «Μεγάλῃ» Βαγενετία φυσικὰ προσδιορίζεται βορειότερα (βλ. Αἰκ. καὶ Σπ. Ἀσδραχᾶ, Παρατηρήσεις γιὰ τὰ ὄρια καὶ τοὺς οἰκισμοὺς τῆς Βαγενετίας, Πρακτικά Διεθνoῦς Συμποσίου γιὰ τὸ Δεσποτᾶτο τῆς Ἠπείρου, σ. 241-243) ὥσπὸς ὑπάρχει καὶ «Μικρὰ» στὴν περιοχή

περιοχή τῆς Λοκρίδος καὶ τῆς Αἰτωλίας μὲ τοὺς Βλάχους κατοίκους ποὺ ὑπήγοντο ἐκκλησιαστικῶς στὴ μητρόπολη Ναυπάκτου νὰ ἀποτελεῖ πυρῆνα τῆς Βελεχατουΐας, ἡ δὲ ὄροσειρὰ μεταξὺ Παλαιᾶς Ἠπειροῦ καὶ Θεσσαλίας νὰ χωρίζει τὴ *Velechativa*, δηλ. τὴ Μικρὴ, ἀπὸ τὴ Μεγάλῃ Βλαχία, ὄριο τῆς ὁποίας ἦταν ἡ περιοχὴ Ῥαδοβισδίου⁸⁰.

Ἀρκετὰ χρόνια ἀργότερα ἡ Αἰκμήνη Σταυρίδου-Ζαφράκα, ἀγνοώντας τὴν ἔρευνα τῶν προηγουμένων ἐρευνητῶν καὶ ἐν πολλοῖς καὶ τίς δικές μου ἀπόψεις⁸¹, ἐπανῆλθε στὸ θέμα σὲ σύντομο ἀρθρο τῆς⁸², ἐπαναλαμβάνοντας ἀκριβῶς στὶς ἴδιες γνωστὲς πηγές καὶ καταλήγοντας στὶς ἴδιες θέσεις γιὰ τὸν γεωγραφικὸ ἐντοπισμὸ τῆς Βελεχατουΐας, θέσεις ποὺ ἐκφράστηκαν προηγουμένως ἀπὸ τοὺς Αἰκ. καὶ Σπύρο Ἀσδραχᾶ καὶ

τοῦ χωρίου Βρεστίανες, ποὺ ὀρθὰ ταυτίζεται μὲ τὸ μιν. χωριὸ «Βρόστιανη» (ταύτιση τοῦ Γερ. *Ἡρ. Παπατρέχα*, ποὺ ἀνακοινώθηκε σὲ ἐπιστημονικὴ Συνάντηση ποὺ ὀργάνωσε ἡ Ἐταιρεία Στερεοελλαδικῶν Μελετῶν στὸν Προυσό, τὸ καλοκαίρι τοῦ 1981) καὶ ὄχι μὲ τὴ Βρεστενίτσα στὸν ἄνωροῦ τοῦ Ἀχελώου, ὅπως ὑπέθεσαν οἱ Αἰκ. καὶ ὁ Σπ. Ἀσδραχᾶς (δ.π., σ. 242-243).

⁸⁰ Βλ. γιὰ τὸ ζήτημα τῶν ὁρίων τῆς ἐπισκοπῆς Ῥαδοβισδίου μέχρι τὴν Ἄρτα καὶ τὸν Ἀχελῶο *Ἄρχιμ. Πολύκαρπου Καλομπάτσου*, Στοιχεῖα φυσικῆς καὶ ἱστορικῆς γεωγραφίας τῆς περιοχῆς τῆς ἐπισκοπῆς Ῥαδοβισδίου (Ἄρτης-Ἀχελώου), *Ἱστορικογεωγραφικά* 6 (1998) 9-58. Ἡ ἀναφορὰ Βλαχόφωνων πληθυσμοῦ στὸ χωριὸ τῆς Ἄρτας, ὅπου ἀναφέρεται καὶ τὸ σχετικὸ ἐπεισόδιο τῆς ἐπίσκεψης τοῦ Γεωργίου Χωνιάτη, εἶναι ἐνδεικτικὴ γιὰ τὰ ὅρια δικαιοδοσίας τοῦ μητροπολίτη Ναυπάκτου πρὸς τίς βόρειες ὄρεινές περιοχές ἐγκατάστασης Βλάχων. Γιὰ τὴ Μεγάλῃ Βλαχία, βλ. Γ. Σούλη, *Βλαχία – Μεγάλῃ Βλαχία – ἡ ἐν Ἑλλάδι Βλαχία*, στὸν τόμο Γεώργιος Σούλης 1927-1966, *Ἱστορικὰ Μελετήματα*, Ἀθήναι 1980, σ. 109-123. Ἄντ. Κουκουδῆς, *Μελέτες γιὰ τοὺς Βλάχους*, τόμ. Β', σ. 82-91. Alfred Vincent, *Ἡ Βλαχία καὶ οἱ Βλάχοι στὸν Ἐρωτόκριτο*, στὸν τόμο *Λοῖβη. Εἰς Μνήμην Ἀνδρέα Γ. Καλοκαιρινοῦ*, Ἡράκλειον 1994, σ. 51-92. Ἄρχιμ. Σταυρίδου-Ζαφράκα, *Μεγάλῃ καὶ Μικρῃ Βλαχία*, δ.π. (σημ. 77).

⁸¹ Βλ. παραπάνω σ. 291 κ.έ.

⁸² Βλ. Ἄρχιμ. Σταυρίδου-Ζαφράκα, *Provincia Velechativa*, *Ἑλληνικά* 45 (1995) 134-140.

ἀπὸ μένα. Μολαταῦτα ἡ προσπάθεια τῆς Αἰκμήνης Σταυρίδου-Ζαφράκα νὰ ἐντοπίσει τὸ τοπωνύμιο Βελᾶ (ποὺ κατὰ πᾶσα πιθανότητα ὀρίζει ὄχι ἓναν τόπο, ἀλλὰ μιὰ εὐρύτερη περιοχὴ, ὅπως συμβαίνει καὶ μὲ τὴν αὐτονόητα εὐρύτερη περιοχὴ τῆς Βελεχατουΐας καὶ τῶν ἄλλων ἐπαρχιῶν ἢ περιοχῶν ποὺ ἀναφέρονται στὴν *Partitio Romaniae* καὶ στὴ γνωστὴ ἐπιστολὴ τοῦ Ἀποκαύκου πρὸς τὸν Δοκειανόν), καθὼς καὶ ἡ ὑπόθεσή της ὅτι ἡ ἔρευνα θὰ πρέπει νὰ στραφεῖ καὶ στὸν ἐντοπισμὸ ἐπισκοπῆς καὶ ἐνδεχομένως μονῆς Βελᾶς στὴν περιοχὴ αὐτὴ τῆς Δωριδος⁸³ θὰ πρέπει ν' ἀποκλειστεῖ, ὅπως εἶχα πρόσφατα τὴν εὐκαιρία νὰ συμπεράνω, παρὰ τοὺς ἀρχικούς προβληματισμούς ποὺ μὲ βασάνιζαν σὲ σχέση μὲ τίς τελευταῖες κινήσεις καὶ τὸ τέλος τῆς ζωῆς τοῦ Ἀποκαύκου⁸⁴.

Ὅμως οἱ Βλάχοι δὲν ἐντοπίζονται μόνο στὶς ὄροσειρές γύρω καὶ βόρεια ἀπὸ τὴ Ναύπακτο κι ὅπως νομίζω στὶς περιοχές ἐκατέρωθεν τοῦ ὀδικοῦ ἄξονα ποὺ συνέδεε τὴ Ναύπακτο μὲ τὴ Θεσσαλία κατὰ τοὺς Μέσους χρόνους⁸⁵. Τοὺς συναντοῦμε στὴν περιοχὴ τῆς Βόνιτσας στὴν Ἄκαρνανία⁸⁶ (κοιτίδα τῶν Βλαχόφωνων περιοχῶν τῶν Καραγκούνηδων)⁸⁷. τοὺς βλέπουμε στὴν

⁸³ δ.π., σ. 138. Οἱ συζητήσεις ποὺ ἐγίναν μὲ τὸν Λεάνδρο Βρανούση στὸ Συνέδριο γιὰ τὸ Δεσποτάτο παρότρυναν ἴσως καὶ τὴν Ἄρχιμ. Σταυρίδου-Ζαφράκα πρὸς τὴν ἔρευνα αὐτὴ.

⁸⁴ Βλ. Β. Κατσαροῦ, Ὁ Ἰωάννης Ἀπόκαυκος καὶ ἡ σχέση του μὲ τὴν ἐπισκοπὴ Ἰωαννίνων κατὰ τὰ τελευταῖα χρόνια τῆς ζωῆς του, *Μεσαιωνικὴ Ἠπειρος, Πρακτικὰ Ἐπιστημονικοῦ Συνεδρίου*, ἐπιμ. ἐκδ. Κ. Ν. Κωνσταντινίδης, Ἰωάννινα 2001, σ. 123-150.

⁸⁵ Βλ. Ν. Bees, *Unedierte*, σ. 80, ἀρ. 19, στίχ. 28-30. δ.π., σ. 78, ἀριθ. 18, στίχ. 2. δ.π., σ. 78, ἀριθ. 18, στίχ. 26. δ.π., σ. 72, ἀριθ. 13, στίχ. 16.

⁸⁶ Βλ. Ἀστερίου Ι. Κουκούδη, *Μελέτες γιὰ τοὺς Βλάχους*, δ.π., σ. 86-87.

⁸⁷ Γιὰ τοὺς Βλάχους τῆς περιοχῆς βλ. G. Weigand, *Die Aromunen...*, τόμ. Ι, Leipzig 1895 = ἑλλην. μτφρ. Thede Kahl, *Οἱ Ἀρωμῦνοι (Βλάχοι)*, τόμ. Α', Θεσσαλονίκη 2001, σ. 220-231. Βλ. καὶ Δημήτρη Στεργίου, *Τὰ βλάχικα ἔθιμα τῆς παλαιομάνινας μὲ ἀρχαιολογικὲς ρίζες*, Ἀθήνα 2001, σ. 19-25.

περιοχή της Μάλαινας⁸⁸, μιὰ περιοχή στη Δυτική Στερεά⁸⁹ κι ἀκόμα πιό ψηλά στην περιοχή της Ἄρτας⁹⁰, ἂν τοποθετήσουμε τις ἀναφορές τοῦ Ἀποκαύκου σ' ἓνα γεωγραφικὸ χάρτη. Ἄν, συνεπῶς, ἡ Ῥουσὰ ὀρωμένη «κάκ τῶν ὀρεινότερων τῆς Βελεχατουΐας μερῶν» ἐντοπίζεται στην περιοχή ἀνάμεσα στη Βαράσοβα καί τόν Ἀχελῶο, τότε ἡ Βελεχατουΐα προσλαμβάνει εὐρύτερη διάσταση, ὅπως τὴν προσδιορίσαμε παραπάνω. Ἄξια συνεπῶς προσλαμβάνει καί ἡ στάση τοῦ Ἀποκαύκου, τοῦ μητροπολίτη ποὺ ποιμαίνει Βλαχόφωνους πληθυσμούς, ἀπέναντι στοῦ ἕτερον «γένος» καί ἡ ἀπομόνωση τῶν διαφόρων χαρακτηρισμῶν ποὺ ἀφιερώνει σ' αὐτά. Εἰσερχόμαστε δηλ. στοῦ δευτέρου ζήτημα, τὸ ὁποῖο θὰ ἐξετάσουμε σύντομα.

II. Τὸ ζήτημα τῆς ἑτερότητας τῶν Βλάχων ἢ ἡ εἰκόνα τοῦ ἄλλου στὴ μικροκοινωνία τῆς Δυτικῆς Στερεᾶς κατὰ τὸν 19' αἰ.

Ὁ Ἀπόκαυκος θεωρεῖ τοὺς Βλάχους ὄχι γηγενεῖς, ἀλλὰ «Ῥωμαίων ἀποίκους»⁹¹, ξενόφερτο δηλ. στοιχεῖο ὡς πρὸς τὴν προέλευσή τους καί χαρακτηρίζει τὴ γλῶσσα τους «ῥωμαΐζουσα»⁹². Περιγράφοντας τὸν παράταιρο γάμο-συνοικέσιο ἐνὸς 18χρονου μὲ μιὰ Βλάχα, Ῥουσὰ ὡς πρὸς τὸ ὄνομά της, ποὺ ἔμοιαζε μπροστά του μὰμμη καί ποὺ στοῦ τέλος τὴν ἐγκαταλείπει⁹³, μᾶς πληροφορεῖ ὅτι μιλοῦσε «γλῶσσα βάρβαρόν τε καί

⁸⁸ N. Bees, *Unedierte*, σ. 79, ἀρ. 19, στίχ. 2

⁸⁹ Βλ. Ἄννας Λαμπροπούλου, Τὸ Ἀχαϊκὸν Ρήγιον (Βελβίσκον): Παρατηρήσεις σὲ τέσσερα μεσαιωνικά σχόλια στὸν Στράβωνα, *Σύμμεικτα* 9(1994) 315-316.

⁹⁰ Βλ. σημ. 3 ἐδῶ.

⁹¹ N. Bees, *Unedierte*, σ. 61, ἀρ. 5, στίχ. 21. Βλ. καί N. Naštural, *Vlacho-balkanica*, *BNJ* 22 (1978) 231-232.

⁹² Αθ. Παπαδοπούλου-Κεραμέως, *Συμβολή*, σ. 246, ἀρ. 7, στίχ. 26.

⁹³ N. Bees, *Unedierte*, σ. 79, ἀριθ. 19, στίχ. 28 κ.έ.

οὐκ ὀρθῶς ἐλληνίζουσαν»⁹⁴. γι' αὐτὴ τὴ γλῶσσα αἰσθάνεται κάποια περιφρόνηση. Ὁ ἴδιος μετατρέπει τὴν κοινὴ ἔκφραση «φούρτιβον δὲ τὸ κλέμμα γλῶσσα καλεῖ ῥωμαΐζουσα»⁹⁵ ἐπὶ τὸ ἑλληνικότερον «φῶριόν τι σκεύους γεωργικοῦ»⁹⁶.

Αὐτὴ ἡ ἀποστροφή του πρὸς τὸ «γένος τῶν Βλάχων», ποὺ ἐμφανίζεται ὡς ἀπαίδευτος λαὸς χωρικῶν καί τσιγγούνηδων («καί πρὸς ἓνα πόδα προβάτου καί σκληρυνόμενον καί φειδωλεύομενον»⁹⁷, κορυφώνεται στὴν ἔκφραση «Ῥωμαίων ἀποίκος, Βλάχους τοῦτο τὸ γένος ὁ καιρὸς ὠνόμασεν»⁹⁸. Παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ ἐνσωμάτωση τῶν Βλάχων στὴν κοινωνία τῆς ἐποχῆς εἶναι σχεδὸν βεβαιωμένη, ἀφοῦ φαίνεται ὅτι εἶναι ἐνταγμένοι στὴ θρησκευτικὴ ζωὴ (ἡ Ῥουσὰ π.χ. ἔχει τὸ ὄνομά της «ἐκ βαπτίσματος»⁹⁹) κάποιες ἀποστάσεις ἀπὸ αὐτοὺς εἶναι ἐπίσης βεβαιωμένες. (Ὁ Αὐρηλιόνης π.χ. δὲν φαίνεται νὰ γίνεται ἀποδεκτὸς ὡς γαμβρὸς, παρὰ τὴν κατάστασιν τῆς Βλασίας μετὰ τὸ βιασμό, καί παραπέμπεται γιὰ νὰ δικαστεῖ σὲ πολιτικὸ

⁹⁴ ὁ.π., στίχ. 34.

⁹⁵ Αθ. Παπαδοπούλου-Κεραμέως, *Συμβολή*, σ. 246, ἀρ. 7, στίχ. 25.

⁹⁶ ὁ.π., στίχ. 25.

⁹⁷ Αθ. Παπαδοπούλου-Κεραμέως, Ἰωάννης Ἀπόκαυκος καί Νισήτας Χωνιάτης, σ. 379 (Σημείωμα φόνου), στίχ. 18-19.

⁹⁸ N. Bees, *Unedierte*, σ. 61, στίχ. 23: Ἡ φράση θεωρήθηκε ὑβριστικὴ καί ἐρμηνεύτηκε σὰν «ὁ καιρὸς νὰ τοὺς κάνει ἀνθρώπους», (βλ. Ἀλκμ. Σταυρίδου-Ζαφράκα, *Μεγάλῃ καί Μικρῇ Βλαχία*, σ. 173) ἐπειδὴ ὁ Αὐρηλιόνης (Aurelius) ἀνήκει στοῦ γένος τῶν Βλάχων καί ἐμφανίζεται ὡς ἄγιος βιαστής καί κακοποιὸς (βλ. Ἀστερίου Ι. Κουκούδη, *Μελέτες γιὰ τοὺς Βλάχους*, τόμ. Β', *Οἱ Μητροπόλεις καί ἡ Διασπορὰ τῶν Βλάχων*, Θεσσαλονίκη 2000, σ. 86-87). Ὡστόσο ἡ διόρθωση τοῦ κειμένου (μὲ ἄνω τελεία καί δάσυνση τοῦ ἐπομένου ἄρσενικῶ ἀρθρου) ἀποκαθιστᾷ τὸ κείμενο ὡς ἐξῆς: «Αὐρηλιόνης τις, Ῥωμαίων ἀποίκος, ὄνομα Κωνσταντίνος, Βλάχους τοῦτο τὸ γένος ὁ καιρὸς ὠνόμασεν· ἀνθρώπος, κατὰ χρόνον τὸν πέρισι κλπ.»: Δηλ. ὁ Κωνσταντίνος, Ῥωμαίων ἀποίκος, τὸ γένος αὐτὸ ὁ καιρὸς ὠνόμασε Βλάχους (= ἀποικοὶ Ῥωμαίων, μὲ τὸν καιρὸ ὀνομάστηκαν Βλάχοι)· ὁ ἀνθρώπος αὐτὸς κλπ.

⁹⁹ N. Bees, *Unedierte*, σ. 80, ἀριθ. 19, στίχ. 29-30.

μαλλον δικαστήριον)¹⁰⁰. Πώς ερμηνεύεται ή στάση αυτή του Αποκαύκου απέναντι στο άλλο στοιχείο που συνυπάρχει στο ποίμνιό του; Είναι το τρίτο και τελευταίο ζήτημα.

III. Η ερμηνεία της στάσης του Αποκαύκου

Με δεδομένο και από άλλες μαρτυρίες ότι οι καθαρώς ελληνίζοντες... Έλληνες και Γραικοί... άνδρες Ρωμαίοι¹⁰¹ (= Βυζαντινοί) έπρεπε να διαφυλάξουν την εθνικότητά τους απέναντι στην καταλυτική φθορά που επιφέρουν οι «βάρβαροι» (Βλάχοι, Βούλγαροι και Λατίνοι) θα πρέπει να ανιχνεύσουμε από πού πηγάζει αυτή ή στάση του Αποκαύκου. Το έκλεπτυσμένο αισθητήριο της απαράμιλλης ελληνικής παιδείας του, ή όποια τον οδηγεί στον «σνομπισμό» απέναντι σε κάθε παράξενο και αταίριαστο με τον ελληνισμό και τον χριστιανισμό στοιχείο σιγά σιγά τον φέρνει αντιμέτωπο με κάθε τι βαρβαρικό: «ό νόμος ούτος βαρβαρικός και ταίς εκκλησίαις παντάπασιν άγνοούμενος»¹⁰², γράφει, «και πώς επίσκοπος οίός τις έθος έθνικόν και βάρβαρον επιτρέψειεν»¹⁰³;

Δέν νομίζω ότι το έθιμο της θεοκρισίας¹⁰⁴ είναι αποκλειστικό «βάρβαρο» έθιμο των Βλάχων, όπως οδήγησε όμως οι απόψεις του Αποκαύκου, που θέτουν το τελευταίο μεγάλο ζήτημα, με άφορμή τη στάση του απέναντι στην ανθρωπογεωγραφία της έτερότητας, είναι το πρόβλημα αν ή κρυφή μέ-

¹⁰⁰ ό.π., σ. 62, άριθ. 5, στίχ. 56-58.

¹⁰¹ Βλ. Βασίλειος Απ. Δήμου, Έθνολογικά στοιχεία στα έργα του Δημητρίου Χωματιανού, σ. 282-285.

¹⁰² Βλ. Α. Παπαδοπούλου-Κεραμέως, Συνοδικά γράμματα, Ιωάννου του Αποκαύκου, μητροπολίτου Ναυπάκτου, *Βυζαντίς* 1 (1909) 28.10, στίχ. 5.

¹⁰³ Ό.π., στίχ. 6.

¹⁰⁴ Βλ. Β. Κατσαρός, Από την καθημερινή ζωή, σ. 658 και σημ. 219, 220. Βλ. και Marie Theres Fögen, Ein heisses Eisen (ό.π., σημ. 16).

σα του για τον ίδιο διαμορφωμένη συνείδηση του ελληνικού έθνους ως άφύπνιση έθνικής συνείδησης που τον απασχολεί - και απασχολεί θα έλεγα συχνά τα τελευταία χρόνια και τους βυζαντινολόγους¹⁰⁵, οι όποιοι μετατοπίζουν την τολμηρότητα της αποδοχής μιας τέτοιας άποψης στην παλαιολόγια περίοδο με αποκορύφωση τις αντιλήψεις του Γεωργίου Πλήθωνος Γεμιστού («εσμίν γάρ ουν Έλληνες τό γένος, ως ή τε φωνή και ή πάτριος παιδεία μαρτυρεί»¹⁰⁶) - είναι φρόνημα έκπεφρασμένο στην εποχή του ευρύτερα ή απλώς δηλώνει τις αντιλήψεις ενός από τους πρώιμους συνειδητοποιημένους έκφραστές μόνο της πνευματικής έξάρτησης από το ελληνικό πνεύμα;

Ένας άριστοκράτης του πνεύματος αυτής της εποχής, όπως ήταν ό Απόκαυκος, «σνομπάρει» τη «βαρβαρότητα» και αυτό είναι όλο. Έπειδή αυτή ή έκφραση δέν καταστρέφει τις πιο λεπτές χορδές του ανθρωπισμού του που, όταν χρειαστεί, γίνεται ένα με τον κόσμο που μοχθεί γύρω του¹⁰⁷, έχω τη γνώμη ότι ό Απόκαυκος μπορεί να θεωρηθεί ένας από τους προδρόμους των όραμάτων του Πλήθωνος, ό Έλλην που έκφράζει με τα ελληνικά ιδεώδη του ανθρωπισμού και τη χριστιανική θεωρητική του κατάρτιση την αγάπη του για τους Βλάχους που βρίσκονται στα όρια της δικαιοδοσίας του ως επισκόπου, και οι όποιοι είναι όμόδοξοι, ένταγμένοι στην ιστορική πραγματικό-

¹⁰⁵ Βλ. Sp. Vryonis, Recent scholarship on continuity and discontinuity of culture: Classical Greeks, Byzantines, Modern Greeks, *Byzantine και Metabyzantine*, τόμ. Α'. *The "past" in Medieval and Modern Greek Culture*, Malibu 1978, σ. 237-256. Helen Saradi, Byzantium and the Origin of the Modern Greek National Consciousness, Toronto 1992, σ. 7-34. Αθ. Αγγέλου, Ό Γεννάδιος Σχολάριος και ή Άλωση, στον τόμ. Η Άλωση της Πόλης, έπιμ. Εύαγγ. Χρυσού, Αθήνα 1994, σ. 120-128.

¹⁰⁶ Βλ. Σπ. Λάμπρου, Παλαιολόγια και Πελοποννησιακά, τόμ. Γ', σ. 247.

¹⁰⁷ Ό Απόκαυκος συμπαραστέκεται στους φτωχούς που τους ταλαιπωρούν οι φοροεισπράκτορες (βλ. Β. Κατσαρός, Από την καθημερινή ζωή, σ. 669 και σημ. 295-296).

τητα τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους. Ἡ στάση του ἀπέναντι στό γένος τῶν Βλάχων εἶναι πράγματι στάση ἑνός πολιτισμένου ἀνθρώπου μέ κατανόηση καί παιδεία.

**INFORMATION ABOUT THE VLACHS FROM THE
WORK OF THE METROPOLITAN OF NAFFAKTOS
IOANNES APOKAUKOS. COHABITATION ISSUES
BETWEEN ROMAIZONTES AND HELLINIZONTES
IN LITTLE VLACHIA**

The author tries to clarify three major issues, based on the sources and the references to the work of the scholar Metropolitan Ioannes Apokaukos about the Vlachs: a) the geographical limits of the Vlachs who live in western Greece defining an area called Little Vlachia (or Velechatouia) b) the issue of the Vlachs' integration into the local community under the Episcopal care of the Metropolitan of Nafpaktos and c) and the reversion of the common opinion that Ioannes Apokaukos disgusts and accuses the Vlachs; On the contrary the author changes the prevailing view of the interpretation of the misunderstood passage, explaining that the complain of the Metropolitan is not directed against the inhabitants of his area but it has to do with the general complain of the Metropolitans, who had to leave the glorious capital of Byzantium.